

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE A ANDRAGOGIKY

Magisterská diplomová práce

Muž - tělo a identita

Male – Body and Identity

Autor: Bc. Zuzana Hnilicová

Vedoucí práce: PhDr. Naděžda Špatenková, PhD.

Olomouc, 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem v ní veškerou literaturu i ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 24. března 2011

Zuzana Hnilicová

Poděkování: Děkuji PhDr. Naděždě Špatenkové, PhD. za odborné vedení. Dále děkuji své rodině za podporu během doby studia a příteli, který neřeší, zda se chová jako „pravý muž“, ale dělá, co ho baví, ať už je to vaření nebo divoká voda.

Motto: „Představy, které se ukázaly jako vhodné při utváření řádu věcí, nás rychle natolik přesvědčí, že zapomeneme na jejich pozemský původ a považujeme je za jediné a neměnné pravdy.“ Albert Einstein

Obsah

1 Úvod	1
2 Muž	3
2.1 Pohlaví jako vyjádření tělesných rozdílů	3
2.2 Biologický determinismus	5
2.3 Gender jako odraz sociálních očekávání	6
2.4 Kulturní determinismus	7
3 Tělo	9
3.1 Tělesné koncepty v sociologii dle Connella	10
3.2 Mužské tělo	12
3.2.1 Rozdíly ve struktuře mozku	13
3.2.2 Tělo jako zdroj agrese	14
3.2.3 Mužské tělo a společnost	15
4 Identita	19
4.1 Maskulinita a femininita	20
4.2 Androgynie	22
4.3 Genderová identita a genderové role	23
4.4 Utváření genderové identity	25
4.4.1 Teorie sociálního učení	26
4.4.2 Kognitivní teorie	26
4.4.3 Psychoanalýza	27
4.5 Vliv genderových charakteristik na zvládání zátěže	28
4.5.1 Vliv maskulinity na zvládání zátěže	28
4.5.2 Vliv femininity na zvládání zátěže	29
4.5.3 Vliv androgynie na zvládání zátěže	29
5 Vývoj mužské identity	31
5.1 Patriarchát	32
5.2 Hegemonní maskulinita	33
5.3 Mužská identita v krizi	34
5.4 Mužské hnutí	38
5.4.1 Mužské iniciativy v Česku	39
5.5 Mužnost jako vývojový úkol	40
5.5.1 Iniciační rituály v tradičních kulturách	43

5.5.2	Alternativy iniciačních rituálů v západní společnosti	44
6	Vybrané aspekty mužské identity	46
6.1	Práce jako zdroj mužské identity	46
6.2	Identita muže v rodině	51
6.2.1	Historie otcovství	51
6.2.2	Trendy otcovství v současnosti	53
6.2.2.1	Periferní otcovství	55
6.2.2.2	Angažované otcovství	56
6.2.3	Vliv otce na identitu syna	57
7	Závěr	60
	Literatura	68

1 Kapitola 1

Úvod

Lidé se nevyvíjejí ve vakuu, ale jsou nejpozději od okamžiku narození vystaveni působení kultury, která poskytuje návody, podle nichž bychom se měli zapojit do společnosti. Přestože západní kultura vyzdvihuje hodnoty rovnosti, svobody a individualismu, uchovává dichotomii mezi ženstvím a mužstvím. Proto je legitimní pokládat si otázku, zda existence člověka, dosažení sociální pozice nebo výkon sociálních rolí závisí také na tom, s jakým tělem se člověk narodil.

V minulosti tradice přisoudila mužům a jejich vlastnostem vyšší hodnotu než ženám a vlastnostem ženským, postavila je na vrchol společenského řebříčku a soustředila do jejich rukou moc a prestiž. Mužnost byla normou, podle níž se hodnotilo veřejné chování, a vybočení k projevům přisuzovaným ženám se trestalo výsměchem. Patriarchální uspořádání společnosti a rodiny však zejména během 20. století doznalo značných změn, což vedlo k postupnému ústupu mužů z pozic, jež byly dlouho ženám zapovězeny. Vyvstala otázka přetrvávající do současnosti: Co znamená, že je někdo muž? Stačí mít tělo s mužským pohlavím, silné svaly a kdykoli předvádět neohroženost lovce podpořenou agresivitou? V době, kdy lidé loví maso převážně z hlubin mrazicího boxu v nákupním středisku, taková definice mužnosti obtojí jen stěží. Muž již není lovcem, který k přežití potřebuje vypracovanou muskulaturu. Přesto je mužnost i dnes v první řadě odvozována od fyzického těla, které je vybaveno penisem, s nímž se pojí představa aktivního principu, pronikání, tvoření, plození. Nezdolnost, vytrvalost, sebezapření, spoléhání se na sebe sama a odmítání ženskosti, to byly tradiční vlastnosti, jež společnost v mužích podporovala a vyžadovala je. Stále více je ale na muže kladen požadavek, aby do své osobnosti integrovali tradiční ženské vlastnosti jako emocionalita, empatie, citlivost nebo něha. Mužnost odkazuje nejenom k tělu, ale také k výkonu genderových rolí a plnění společenských očekávání, což může být vzhledem k ambivalentním požadavkům obtížné. „Být pravým mužem“ je direktiv, jenž řídí život mužů, aniž by bylo jasné, co se pod ním skrývá.

V rámci diplomové práce se proto zabývám, jaký význam má tělo při utváření identity mužů. V této souvislosti nelze opomenout kulturní vlivy, jimiž společnost formuje nejen vnímání těla, ale i tělo samotné. Touha být atraktivní, štíhlý, pružný a mladistvý se již netýká pouze žen, ale ve stále větší míře také mužů. Mužské tělo je oceňováno, pokud splňuje tradiční představy o výšce, síle a pevných svalech. Posilováním vypracované svaly mohou poskytnout mužům viditelnou obranu, pokud se cítí nedostatečně mužní, nemohou ale nahradit patriarchální vzory maskulinity, které podléhají kritice.

Kromě tělesnosti je významným zdrojem mužské identity status spojený s prací a role otce. S proměnou postavení mužů ve společnosti dochází také k postupným změnám uvnitř rodiny. Muž není primárně jen a pouze živitelem, ale stále více zastává také domácí práce a prosazuje se v oblasti péče o dítě. Vzhledem k historickým souvislostem je u mužů více preferováno uplatnění se v placeném zaměstnání na úkor času stráveném s rodinou. Role muže-otce jako finančního zaopatřovatele je stále silná a na muže v domácnosti tradicionalisté hledí skrz prsty. Přesto je otcovská role v jakékoli podobě jedním z pilířů maskulinní identity, který zároveň jeho život obohacuje. Proto se v práci věnuji také proměnám postavení otců v rámci pracovní i rodinné sféry.

Tato diplomová práce je koncipovaná jako práce teoretická, jež má deskriptivní charakter. Cílem je reflektovat změny vedoucí k redefinici role mužů v zaměstnání i rodině a vyzdvihnout aktuální trendy. Zabývám se proto sociálním vlivem na podobu těla, krizí mužské identity v minulosti až po současné mužské hnutí a novým pojetím otcovství.

2 Kapitola 2

Muž

Pokud si položíme otázku „Kdo je muž?“, jednou z cest k odpovědi je vyjmenovávání činností, jež očekáváme, že muži vykonávají. Například muž je ten, kdo usilovně pracuje, zajišťuje rodinu, řeší problémy, chodí do hospody nebo hraje fotbal. Můžeme se odkázat také ke vzhledu. Muž má maskulinní pohlavní orgány, je vysoký, silný, nosí pohodlné oblečení a krátké vlasy. Jiný způsob řešení otázky spočívá v negaci. Muž je ten, kdo se nechová jako žena nebo dítě. Odpovědi na danou otázku tedy lze hledat jak v oblasti biologie, která zkoumá tělesné struktury, tak v sociálních vědách, jež rozkrývají často neuvědomované spojitosti mezi významy, jež jsou mužům a ženám připisovány.

Odlišení mužů a žen, respektive jejich společenských rolí, práv a povinností, je typické pro jakoukoli kulturu. Také západní společnost, přestože během 20. století prošla řadou významným změn, stále vychází z dichotomie mezi pohlavími, potažmo genderem. Rozlišování mezi pohlavími čerpá z předpokladu, že vlastnosti mužů nejsou shodné s ženskými. K tomu, aby byl člověk mužem, potřebuje disponovat nejen mužským tělem, ale také plnit specifické role a očekávání společnosti. Rozdíl tudíž nespočívá pouze v tělesném pohlaví, ale také v genderu, který vyjadřuje sociální normy pohlavních rolí.

2.1 Pohlaví jako vyjádření tělesných rozdílů

Rozdíly mezi muži a ženami se zabývá biologie, která poukazuje na odlišnost chromozomální (genetické), hormonální a anatomické úrovně. Chromozomy XY určují muže, pár XX je typický pro ženy¹. Hormonální rozdíly spočívají v odlišném množství a citlivosti na testosteron (stimuluje rozvoj mužských orgánů) a estrogen (ovlivňuje vývoj

¹Srov. ŠMARDA, J., BAHBOUH, R., OREL, M. et al. *Biologie pro psychology a pedagogy*. Praha: Portál, 2004, str. 125.

žen). Třetí úroveň, která je nejlépe pozorovatelná, je anatomická stavba těla a sekundární pohlavní znaky, přičemž ženy jsou charakterizovány drobnější postavou, širšími boky, růstem prsů a vaginou, a muži širokými rameny, úzkými boky, sestoupenými varlaty a penisem². Pokud vycházíme z biologických rozdílů, hovoříme o **pohlaví**, které je v naší kultuře dichotomické. Člověk může být buď muž, nebo žena. Pro biologii je pohlaví primárním zdrojem odlišností žen a mužů vzhledem k rozdílnosti rozmnožovací soustavy. Základními funkcemi muže jsou: tvorba spermií, tvorba mužských pohlavních hormonů a uskutečnění pohlavního spojení. U žen funkce pohlaví spočívá ve tvorbě vajíček, produkci ženských pohlavních hormonů, uskutečnění pohlavního spojení a vytváření vhodného prostředí pro vývoj plodu v případě oplodnění³.

Existují ale lidé, u nichž některé z uvedených úrovní pohlaví nejsou v souladu, v takovém případě se hovoří o intersexualitě neboli mezipohlavnosti⁴. Proto není zmíněná dichotomie vždy relevantní, neboť „*pohlaví není absolutní veličina, nýbrž závisí na síti hormonů a enzymů, která reguluje činnost buněk a kterou lze různým způsobem zpřetrhat.*“⁵ Může nastat například situace, kdy na chromozomální úrovni je jedinec mužem (XY), ale vinou necitlivosti vůči testosteronu se jeho tělo vyvine s vnitřní anatomíí mužskou a vnější ženskou. Podobných variant nestandardního vývoje je více, což nabízí otázku, zda je striktní dichotomie do budoucna udržitelná a nutná. Jak uvádí Jones, nebylo ještě v nedávné minulosti výjimečné, když lékaři nutili rodiče dětí s dvojznačným pohlavím rozhodnout se ihned po narození, jaký orgán mají chirurgicky odstranit, či vytvořit. Pro některé lékaře byl chlapec penisem menším než dva centimetry nedostatečně mužný a proto doporučovali operaci na dívku. Nebyl přitom brán ohled na možné budoucí problémy⁶. Jak uvádí Fafejta, jsou v některých případech určité operace nutné pro zachování života, ale mnohé z operací týkajících se genitálií mají primárně kosmetický charakter. Jejich cílem je vytvořit „faksimilie“ kulturně srozumitelných těl. Většinou jsou takto vytvářena těla ženská, jelikož vytvořit vaginu a/nebo zmenšit klitoris je jednodušší než konstruovat penis⁷.

Pohlavní dualismus sice není absolutní, přesto je pro lidstvo konstantou, kterou máme alespoň v západní kultuře tendenci neustále posilovat⁸. Antropologické výzkumy však dokazují, že pohlavní role jsou sociálním konstruktem, a proto není ne-

²Srov. FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004, str. 39.

³Srov. JELÍNEK, J. *Biologie a fyziologie člověka a úvod do studia obecné genetiky*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, str. 74-75.

⁴Srov. FAFEJTA 2004, str. 39.

⁵JONES, S. Y. *Původ mužů*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2008, str. 64.

⁶Srov. JONES 2008, str. 66.

⁷Srov. FAFEJTA, M. *Operace intersexuálů a právo na sexualitu*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. Olomouc: ČASP, 2010, str. 14-15.

⁸Srov. BADINTEROVÁ, E. XY: *O mužské identitě*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2005, str. 45-46.

možné změnit vnímání toho, co je v této souvislosti považováno za normální a nenormální. Příkladem může být kmen indiánů, jejichž kulturní systém rozeznává okolo padesáti pohlavních kategorií⁹. Roughgarden v této souvislosti píše, že odlišné pohlaví není determinantou neměnných rozdílů mezi muži a ženami¹⁰. Avšak pro nás, jakožto příslušníky západní civilizace, není představa člověka středního rodu, ani muže, ani ženy, přijatelná, neboť nemáme jazykové prostředky, kterými bychom ji vyjádřili nebo o ní smýšleli. Těžko můžeme uvažovat o tom, jaké vlastnosti by byly charakteristické a jakou roli by takový jedinec mohl a měl zaujímat například v rámci rodiny.

Pokud se jedinec narodí s vnější mužskou anatomí, je považován za muže, od čehož se odvíjí další kulturní požadavky. Funkční penis je znakem mužnosti, třebaže definice samotného pojmu mužnost nemusí být zcela jasná. Vyjasnění obsahu tohoto termínu budou proto věnovány jiné části práce. Vzhledem k argumentům uvedených v předchozích odstavcích, budu nadále vycházet z toho, že pohlaví se sociálně realizuje buď v ženské, či mužské roli, o nichž Jandourek říká, že jsou kulturní a historické¹¹. Znamená to, že konkrétní obsah závisí na kultuře a v průběhu dějin podléhá změnám.

Nyní přiblížím jeden z možných pohledů, jímž lze nahlížet na dichotomii mužů a žen. Následující přístup považuje za primární fyziologické rozdíly ve stavbě těla a z nich vyvozuje sociální nerovnosti.

2.2 Biologický determinismus

Závěry biologického determinismu vycházejí z přesvědčení o přirozené nerovnosti mezi pohlavími. Jelikož se muži a ženy liší ve složení chromozomů, prožívají rozdílný embryonální vývoj a v rozhodujících fázích vývoje na ně působí odlišné hormony. Proto dochází u obou pohlaví k vývoji jiných mozkových struktur a funkcí¹². Za „přirozeně“ nadřazenou skupinu jsou biologickými deterministy považováni muži, tato nadřazenost je žádoucí a správná, protože vyplývá z „přirozených“ odlišností, od nichž se dále odvozují role mužů a žen ve společnosti¹³. Muži dominují ve veřejné sféře i v rodině, mají tudíž zájem na zachování vlastní odlišnosti, kterou připisují „tvrdému diktátu přírody“¹⁴. Sociální pozice žen je odvozována od reprodukčních schopností je-

⁹Srov. FAFEJTA 2004, str. 10.

¹⁰Srov. ROUGHGARDEN, J. *Evolution's rainbow: diversity, gender, and sexuality in nature and people*. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 2004, str. 213.

¹¹Srov. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, str. 185.

¹²Srov. LIPPA, R., A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009, str. 152-153.

¹³Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Proměna rolí muže a ženy v rodině*. In VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E.; MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund Praha, 1999, str. 59.

¹⁴Srov. RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003, str. 61.

jich těla¹⁵. Žena je vnímána jako pasivní reprodukční činitel, kdežto muž představuje aktivní, plodící, princip¹⁶. Argumentační základnou je biologickým deterministům kromě genetiky a biologie samotné také sociobiologie, jejíž náplní je hledání podobností mezi chováním lidí a jiných živočišných druhů. Role mužů a žen jsou dávány do souvislostí s chováním samců a samic různých zvířat. Je opomíjena významnost specificky lidské kultury působící na chování člověka. Meze biologického determinismu spočívají v neschopnosti vysvětlit, proč je jeden typ chování rozdílně akcentován napříč lidskými kulturami¹⁷. Proto došlo v 60. letech 20. století k odmítnutí tohoto přístupu. Velká zásluha je přičítána feministickému hnutí, které poukazovalo na kulturní a psychosociální faktory a tím otevřelo problematiku formování sociálních norem široké veřejnosti¹⁸.

2.3 Gender jako odraz sociálních očekávání

Již v raném dětství se učíme rozlišovat, že existují muži a ženy. Přírodní vědy vidí rozdíl mezi nimi v anatomické stavbě, chromozomální struktuře a nastavení hormonálního systému. V běžném životě se však orientujeme spíše podle genderu, který vyjadřuje sociální očekávání spojená s mužským nebo ženským pohlavím. Gender, neboli způsob, jakým prezentujeme své tělo, vyjadřujeme se, oblékáme, je ve vztahu k pohlaví a odráží společenské požadavky na ženy a muže.

„*Gender je poměrně široký sociálně-psychologický dynamický konstrukt zahrnující individuální, interakční, skupinovou, institucionální i kulturní rovinu.*“¹⁹ Zajímavý pohled na gender přináší také Lippa, když o něm hovoří jako o sebenaplňujícím se proroctvím, protože „*jde o sociální konstrukt vytvořený a udržovaný stereotypními názory a sociálními okolnostmi.*“²⁰ V genderu jsou vyjádřeny společensky utvářené postoje a modely chování, které se zpravidla vztahují buď na ženy, a nebo na muže tím, že je charakterizují jako ženské/femininní nebo mužské/maskulinní²¹. Neexistují pohlavně neutrální normy, neboť gender se promítá jak do očekávání vůči ženské či mužské roli, tak i do individuální podoby genderových přesvědčení a identity²². Řeháčková píše, že pro Butler je gender to, co „děláme“ svým jednáním. Je historický a proměnlivý, protože

¹⁵Srov. SHILLING, CH. *The Body and Social Theory*. London: SAGE Publications Ltd, 1993, str. 48.

¹⁶Srov. ZOJA, L. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor, 2005, str. 104.

¹⁷Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, str. 112.

¹⁸Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství: Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Triton, 2004, str. 16.

¹⁹SCHNEIDEROVÁ, A. *Gender, maskulinita-feminita v roli činitelů ovlivňujících vnímání zátěže*. In PAULÍK, K. et al. *Moderátory a mediátory zátěžové odolnosti*. Ostrava: FF OU, 2009, str. 160.

²⁰Srov. LIPPA 2009, str. 106.

²¹Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 58.

²²Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 161.

je neustále přetvářen v rámci diskurzu, který ale zároveň sám ovlivňuje²³. Přes tuto deklarovanou proměnlivost však jsou genderové stereotypy stále normativem správného chování, které se k jednotlivým pohlavím pojí, neboť se očekává, že prezentovaný gender potvrzuje pohlaví jedince²⁴. Nelze z toho ovšem vyvodit, že pokud se narodí dítě mužského pohlaví, odpovídá ihned mužskému genderu. Podle Oakleyové je totiž to, zda jsme mužem či ženou (chlapcem/dívkou) odvozováno nejen z pohlaví, ale ve stejné míře také ze způsobu oblékání, komunikace, povolání, ze sociální sítě a jedinečnosti osobnosti²⁵. Také Lippa uvádí, že geny a hormony nejsou jediným určujícím faktorem²⁶. Saforek do konceptu genderu zahrnuje přesah sexuálních diferencí dvou biologických pohlaví, které jsou nadstavbou vlastností, představ a projevů primárních a sekundárních pohlavních orgánů²⁷.

2.4 Kulturní determinismus

Z myšlenky kulturního determinismu vychází v předchozích odstavcích popisované pojetí genderu. Základní myšlenkou tohoto přístupu je převažující vliv kultury na lidskou osobnost²⁸. Poukazuje na to, že rozdíly v tělesné konstituci žen a mužů jsou pouze záminkou pro reprodukci sociálních nerovností. Vyšší společenské postavení mužů není zdůvodňováno jako přirozený důsledek lepších fyzických a mentálních schopností, nýbrž jako odraz výchovy, která muže vede k uplatnění se ve veřejném prostoru, kdežto ženám vyhrazuje sféru péče o rodinu. Odlišení pohlaví od způsobu jeho prezentace v rámci společnosti, genderu, poukazuje na skutečnost, že genderové role jsou sociálním konstruktem a jako takové je lze měnit.

Kulturní determinismus je v současnosti obecně přijímaným názorem, který uplatňují sociální vědy, a proto z něho vycházím také v této práci. Je nicméně mylné se domnívat, že gender je výhradně determinován kulturou, stejně jako je mylné tvrdit, že nerovnost mužů a žen je přirozená. Sociální vědy souhrnně nepopírají biologické determinanty, upozorňují však, že nemusí být, a zpravidla nejsou, jediným prvkem, který ovlivňuje život člověka. Renzetti a Curran uvádějí názor Birke, že *„naše těla jsou také sociální a naše zkušenost genderově podmíněného světa ... je zkušeností osob, které žijí*

²³Srov. ŘEHÁČKOVÁ, D. *Konstruování maskulinity v časopisech životního stylu pro muže* [online]. Sociologický časopis, 2006. [cit. 27. leden 2011]. Dostupné na: <http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/593_04rehackova15.pdf>.

²⁴Srov. FAFEJTA 2004, str. 30, 35.

²⁵Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000, str. 121.

²⁶Srov. LIPPA 2009, str. 157.

²⁷Srov. SAFOREK, P. *Odolnost a gender*. In PAULÍK, K. et al. *Moderátory a mediátory zátěžové odolnosti*. Ostrava: FF OU, 2009, str. 113.

²⁸Srov. JANDOUREK 2001, str. 59.

*v konkrétních tělech.*²⁹

V navazující kapitole proto ukáží, jakými způsoby kultura (zejména západní) zpracovala vzhled těla a projevy mužů a žen tím, že pro ně vytvořila závazné kategorie, jenž se pojily pouze s jedním pohlavím, respektive genderem.

²⁹RENZETTI, CURRAN 2003, str. 90-91.

3 Kapitola 3

3 Tělo

V této kapitole budu kriticky vycházet z biologických faktů o odlišnosti vývoje mužského a ženského těla, jakožto základu, na němž vytváříme sebepojetí své osobnosti. V této souvislosti budou nejprve zmíněny sociologické koncepty těla, jelikož přispívají k porozumění způsobu, jakým lidé se svým tělem nakládají a používají ho. Dále se detailně zaměřím na tělo muže, jeho biologickou podmíněnost i sociální charakteristiky.

Mít tělo je elementárním předpokladem pro vyjádření vlastní vůle, myšlenek, citů a zapojení se do sociálních rolí. Pokud mluvíme o tělu, odkazujeme se na něj jako na celek, nebo na jeho části. Watson poukazuje na různé významy termínu tělo. V závislosti na kontextu může pojmenovávat strukturu kostí, svalů, šlach zvířete či člověka, nebo kostru, mrtvolu, trup bez hlavy a končetin, a také člověka jako objekt, který má odlišné vlastnosti v porovnání s okolním světem³⁰. Vzhledem k zaměření tohoto textu je tělo pojímáno jako biologická vlastnost, která je nezbytná pro existenci člověka, podílí na utváření jedinečné identity a podléhá kulturním vlivům. Na tělo lze nahlížet jako na sociální konstrukt, jak ukáží na následujících konceptech. Důraz je kladen na mužské tělo, jeho funkce a význam pro odlišení sebe sama jako muže. Horrocks píše, že muži akcentují dvě části svého těla – hlavu a penis. Hlava představuje zdroj inteligence, myšlení a moci. Penis a jeho schopnost potence potvrzují tyto vlastnosti³¹. Penis jako symbol aktivního principu musí být schopen erekce a penetrace³². Proto se impotence pojí s pocitem nedostatečné mužnosti a z toho plynoucím narušením vnímání sebe sama jako muže³³.

³⁰Srov. WATSON, J. *Male Bodies: Health, Culture and Identity*. Ballmoor: Open University Press, 2000, str. 44.

³¹Srov. HORROCKS, R. *Masculinity in crisis: myths, fantasies, and realities*. London: The Macmillan Press LTD, 1994, str. 157.

³²Srov. FAFEJTA 2010, str. 16.

³³Srov. PONĚŠICKÝ 2004, str. 89.

3.1 Tělesné koncepty v sociologii dle Connella

Vzhledem k tomu, že nemáme možnost nazírat na tělo v jeho předkulturní přirozené danosti, je nutné ho chápat jako společenský konstrukt³⁴. Tělo je kulturní produkt stejně jako tělesné pohlaví a anatomie, proto na něj může být nahlíženo v termínech kulturní interpretace - genderu. Tělesné pohlaví je považováno za přecházející kultuře, jako věčné pohlaví, věčná dichotomie mužství a ženství³⁵. Díky tomu, že disponujeme specifickým tělem, můžeme zasahovat do situací v našem okolí. Přitom tělo jako podmínka sociálních interakcí bylo v sociologii dlouho opomíjeno, bylo jakousi „chybějící přítomností“, která však implicitně umožňovala detailnější úvahy o sociálních nerovnostech, zdraví nebo mobilitě³⁶. Podle Watsona západní kultura stále čerpá z Descartova pojetí těla a duše, jako dvou rozdílných složek, kdy člověk se skládá z hmotného těla a nehmotné duše. Tělo je schránkou, v níž je duše uzavřena a se světem přichází do styku skrze tělo³⁷. Až do 18. století bylo tělo vnímáno jako obecné, bezpohlavní. Mužské tělo bylo normou, přičemž ženské mělo všechny části těla mužského s tím rozdílem, že některé byly skryty uvnitř. Vagina byla chápána jako vnitřní penis, pysky jako předkožka, děloha jako šourek a vaječníky jako varlata. Tělo bylo sice důležité, ale ne tak jako v pozdějších letech, kdy se na něj pohlíželo jak na zdroj, tak příjemce sociálních významů. Poněkud paradoxně z jednopohlavního modelu vyplývá, že historicky genderové rozlišování předcházelo rozlišování pohlaví. Jen tak lze zdůvodnit, proč dichotomické pojmy jako otcovství/mateřství, muž/žena, kultura/příroda, ctnost/neřest, legitimita/nelegitimita a další byly vkládány do těla, na němž samotném nebyly z hlediska anatomie shledávány rozdíly³⁸. O tom, že biologické pohlaví a tělo byly až do doby osvícenství vedlejší charakteristikou, zatímco prvořadou veličinou byl rod, se zmiňuje také Badinterová. Rozdíly mezi pohlavími spočívaly ve společenském postavení a nikoli v přirozenosti³⁹. V následujících odstavcích se budu věnovat nejvýznamnějším konceptům těla, které uvádí Connell: tělo jako stroj, gender a pohlaví jako dvě oddělené sféry a třetím konceptem je tělo jako obraz společnosti.

Pojetí **těla jako stroje** reflektuje tělesné rozdíly, které promítá do mnoha dalších odlišností: tělesné síly a rychlosti (muži jsou silnější a rychlejší), fyzických schopností (muži jsou mechanicky zručnější, ženám jdou práce vyžadující trpělivost), sexuálních tužeb (muži mají silnější nutkání), zájmů (muži sportují, ženy tlachají), charakteru

³⁴Srov. KICZKOVÁ, Z. *Subjekt – Moc – Rod: Kritické inšpirácie Judith Butler*. In *Vztahy, jazyky, těla. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha: FHS UK, 2007, str. 44.

³⁵Srov. BEASLEY, CH. *Gender & Sexuality. Critical Theories, Critical Thinkers*. London: SAGE Publications, 2005, str. 101.

³⁶Srov. SHILLING 1993, str. 19-20.

³⁷Srov. WATSON 2000, str. 44.

³⁸Srov. SHILLING 1993, str. 42-43.

³⁹Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 17-18.

(muži jsou agresivní, ženy pečovatelské), intelektu (muži jsou racionální, ženy intuitivní) a dalších. Vychází z přesvědčení, že tyto rozdíly jsou rozsáhlé a dané přirozeností. Vyšší hladinou testosteronu a výhodnější pozicí pro soupeření v zaměstnání je ospravedlněna idea mužské dominance. Úkolem muže je ochraňovat ženu a zajistit hladký průběh událostí. Tělo funguje stejně jako stroj bez ohledu na okolí, biologické působení je nezávislé na společnosti. Podporou tohoto přístupu jsou závěry sociobiologie, které potvrzují vrozené rozdíly jako vědeckou pravdu⁴⁰. Pokud bychom nahlíželi na tělo z tohoto úhlu pohledu, nemohli bychom nikdy nalézt vysvětlení pro situaci, kdy je žena výkonnější než muž, nebo je kupříkladu na vyšším pracovním postu, což jsou právě situace, které v naší společnosti ztratily punc výjimečnosti.

Myšlenka, že **gender a pohlaví jsou oddělené sféry** se také potýká s několika problémy. Tvrzení o pohlavním dimorfismu v chování odráží více populární ideologii spíše než skutečnost. Naše těla jsou odlišná pouze do určité míry, proto se může více lišit chování dvou žen než muže a ženy. Existují sice silné genderové vzory péče o dítě, ty ale neformují dichotomii mezi všemi muži a všemi ženami. Krom toho Connell poukazuje na to, že v životě může nastat celé spektrum variací genderu nejen vzhledem k pohlaví, ale také s ohledem na sexuální orientaci, prezentaci genderu, typ vztahu a vlastní identitu. Vzájemné kombinace samy o sobě popírají pouhou dichotomii mezi pohlavím a genderem⁴¹. I když je pohlaví pro formování genderu významné, není jediným faktorem, který se na něm podílí.

Třetí koncept, **tělo jako obraz**, vychází ze zájmu feminismu o zobrazování a prezentaci žen v 60. letech 20. století, ale může být stejně tak aplikován i na muže. Tělo se může stát místem boje a rezistence, pokud přestane být zobrazováno tak, jak očekávají diskurzy povinné heterosexuality⁴². Těžiště tohoto přístupu je ve zkoumání jazyka, pomocí něhož jsou lidé tříděni do kategorií spojených se sociální kontrolou, což umožňuje snadněji dohlížet na jejich tělo. Klíčovou roli hrají profese jako chirurgie, psychologie nebo kriminalistika a jejich metody. Tělo je pod stále detailnějším dohledem, s čímž narůstá moc těch, kteří rozhodují o tom, co je správné a žádoucí. Dle Connella se Turner domnívá, že tělo je objektem, na němž pracujeme – vyživujeme ho vhodným jídlem, regenerujeme spánkem, udržujeme v čistotě, podstupujeme diety, cvičíme. Tělo je chápáno jako tvárné, rozdíly jsou utvářeny dodržováním stanoveného chování. Příkladem může být tělocvik na školách, kde je pro dívky i chlapce stanoveno odlišné schéma tréninku. Connell však nachází také omezení tohoto přístupu, která vyplývají z toho, jak tělo roste, stárne, potýká se s nemocemi, ztrácí a nabývá své

⁴⁰Srov. CONNELL, R.,W. *Gender*. Cambridge: Polity Press, 2003, str. 30-32.

⁴¹Srov. CONNELL 2003, str. 36.

⁴²Srov. FAFEJTA, M. *K některým strategiím feministické politiky: dekonstrukce rodové/genderové symboliky*. Sociologický časopis, 2002, vol. 38, No.5. str. 600.

schopnosti. Tělo nemůže být chápáno pouze jako objekt působení sociálních procesů, ať už symbolických nebo normativních. Je aktivním prvkem sociálního dění skrze jeho kapacitu, vývoj a potřeby, díky napětí způsobeném jeho nepoddajností, a kvůli požitkům a schopnostem, které umožňuje. Účastní se sociálních aktivit a ovlivňuje jejich průběh⁴³.

I přes uvedená omezení konceptu těla jako obrazu, považuji tento přístup za nejlépe vyhovující a budu z něho vycházet v dalších částech této práce. Tělo podléhá kulturnímu tlaku, je různými způsoby upravováno do podoby, kterou daná společnost pokládá za ideální, a pro jedince může představovat jeden z pilířů identity. Konkrétním vyjádřením obecného konceptu těla jako obrazu společnosti je pojetí těla jako projektu, který bude osvětlen v kapitole 3.2.3.

3.2 Mužské tělo

Z pohledu genetiky získáváme pohlaví již při početí, kdy se párují chromozomy⁴⁴. Při spojení dvou X spěje plod během normálního vývoje k ženskému pohlaví, kombinace chromozomů XY je předpokladem vývoje muže⁴⁵. Celkem se člověk rodí s šestačtyřiceti chromozomy uspořádanými do párů. Matka vždy předává chromozom X a záleží na otcově genetické výbavě, aby určila pohlaví dítěte⁴⁶. V počátečních fázích embryonálního vývoje se vytvářejí shodné pohlavní žlázy – gonády (mužská i ženská) bez ohledu na genetické uspořádání plodu⁴⁷. V průběhu šestého týdne začíná působit gen SRY (oblast chromozomu Y určující pohlaví), který stimuluje transformaci indiferentní gonády v mužskou varlata. Poté, co se varlata vyvinou, začnou vylučovat hormony nazývané androgeny, které stimulují zánik ženské gonády a podporují další růst mužského systému trubic a formování vnějších genitálií⁴⁸.

Z biologického pohledu je vývoj muže, potažmo jeho těla, dělen zpravidla na tři období, která se vyznačují vysokým působením androgenů, zejména testosteronu. První období nastává v době druhého trimestru těhotenství, kdy se utvářejí genitálie. Dalším je období krátce před a po narození a třetím obdobím je puberta⁴⁹. Oproti tomu Jones rozpoznává sedm stupňů mužství, kdy první je období bezpohlavnosti prvních dnů po početí, druhý je určen působením genu SRY, který zodpovídá za to, že se zárodek

⁴³Srov. CONNELL 2003, str. 36-40.

⁴⁴Některé abnormality vývoje plodu byly již zmíněny v kapitole 2.1 věnované biologickým rozdílům, proto nepovažuji za nutné je znovu zmiňovat a následující text popisuje standardní vývoj mužského plodu.

⁴⁵Srov. KARSTEN, H. *Ženy – muži: Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006, str. 11-12.

⁴⁶Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 62.

⁴⁷Srov. KARSTEN 2006, str. 11-12.

⁴⁸Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 63.

⁴⁹Srov. ROUGHGARDEN 2004, str. 241.

začne vyvíjet jako muž. Třetím obdobím je narození a čtvrtým puberta. Z porovnání vyplývá, že fáze prvního uvedeného dělení se shodují s druhou až čtvrtou fází dělení dle Jonese. Další stupně mužství jsou také podmíněny funkcí hormonů. Jsou jimi dospělost, andropauza⁵⁰ a postsexuální období⁵¹. Za nepřijatelný považuji Jonesův názor, podle něhož se během dospělosti muži a ženy vydají jinými směry, protože jsou k tomu vnitřně předurčeni. Nehodlám zde popírat odlišné, přírodou dané, schopnosti žen jako je rození dětí, ale zároveň se domnívám, že, vzhledem k důrazu euroamerické společnosti na individuální rozvoj a právo volby, je výše uvedený názor značně omezený. Kultura nás ovlivňuje natolik, že to nejen nevnímáme, ale dokonce to přijímáme jako samozřejmé. I když jsou kulturní vzory hluboko zažitá, není to důvod pro to, aby byl kdokoli, muž či žena, nucen do role, s níž se neztotožňuje.

3.2.1 Rozdíly ve struktuře mozku

Lidský mozek je nesouměrný stranově, anatomicky i funkčně. Pohlavní dimorfismus mozku je patrný již u novorozenců i dále v průběhu života⁵². Levá hemisféra mozku je dominantní pro jazyk, řeč a základní postupy při řešení problémů. Pravá hemisféra dominuje při zpracování trojrozměrného prostoru⁵³ a emocí⁵⁴. Rohr spolu s Martosem píše, že funkce a rozvinutost levé hemisféry jsou spojovány s muži, zatímco u žen se předpokládá větší využití hemisféry pravé⁵⁵. Odlišná anatomie a vzhled těla jsou používány jako důkaz, že pohlaví si nejsou rovna, přestože takový argument často selhává. Connell značně kritizuje v současnosti aktuální problematiku zkoumání rozdílů ve struktuře mozku žen a mužů. Tvrdí, že je sice prokázáno, že muži a ženy mají tendenci používat jiné části mozku například při hovoru. Domnívá se ale, že rozdíly jsou menší a nedostatečně reliabilní, a to více, než jsou zastánci tohoto populárního názoru ochotní připustit. V mnoha oblastech a funkcích mozku nejsou mezi pohlavími signifikantní rozdíly, a kde nějaké jsou, tam je i opomíjený společný základ⁵⁶. I když muži lépe zvládají úlohy zkoumající schopnost práce s prostorem, ženy vykazují lepší paměť. Obecná inteligence definovaná jako schopnost řešit problémy maskuje pohlavní rozdíly ve specializovanějších úkolech⁵⁷. Renzetti a Curran uvádějí hy-

⁵⁰Obdoba menopauzy u žen. Souvisí s poklesem hladiny pohlavních hormonů a objevuje se zpravidla ve věku 50 až 55 let. Mezi hlavní příznaky patří podrážděnost, poruchy spánku, častá vyčerpanost, ztráta libida, nadměrné vypadávání vlasů a pocení.

⁵¹Srov. JONES 2008, str. 55-56.

⁵²Srov. KOUKOLÍK, F. *Lidství. Neuronální koreláty*. Praha: Galén, 2010, str. 119.

⁵³Srov. KOUKOLÍK, F. *O vztahu lidského mozku a chování. Strukturální a funkční podklady některých neuropsychiatrických chorob*. Praha: Karolinum, 1997, str. 95.

⁵⁴Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 76.

⁵⁵Srov. ROHR, R., MARTOS, J. *Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě*. Brno: Cesta, 2002, str. 31-32.

⁵⁶Srov. CONNELL 2003, str. 30.

⁵⁷Srov. KOUKOLÍK 2010, str. 123.

potézu, že u mužů je mozková činnost více závislá na jedné hemisféře, zatímco ženy lépe využívají obě hemisféry, což muže znevýhodňuje v případě poškození mozku. Přestože je mužský mozek v průměru větší, dochází u mužů v průběhu let třikrát rychleji ke ztrátě mozkové tkáně, což odporuje tvrzení, že muži mají vždy vyšší inteligenci. Pro mě nejvíce zajímavá je nejistota vědců ohledně otázky, jak uspořádání specifických částí mozku ovlivňuje celkovou funkci. Někteří se domnívají, že tento vztah může být opačný, než se předpokládá. Místo toho, aby struktura ovlivňovala funkci, je možné, že způsob fungování mozku vede k vytvoření jeho struktury a k jejím změnám⁵⁸. V souvislosti s následující subkapitolou považuji za vhodné uvést Koukolíkem publikované závěry výzkumu, který u mužů zjistil menší objem v oblasti mozku, jíž je přisuzováno zpracování emocí⁵⁹. Je to výsledek pouze biologických procesů, nebo se na rozvoji určitých částí mozku podílí i sociální podněty?

3.2.2 Tělo jako zdroj agrese

Jsou muži svou fyziologickou stavbou předurčeni k agresivitě? Na první pohled tomu tak opravdu je, neboť tvoří 86% odsouzených za úmyslnou vraždu, bití nebo násilí. U žen je násilí nejčastěji považováno jako procentuálně zanedbatelné, jako reakce na mužské násilí a jako takové je proto legitimní⁶⁰. Agrese je tradičně uváděna jako hlavní rozdíl v chování mužů a žen. Vysvětlení pohlavních rozdílů v agresivitě vychází z faktu, že mužské tělo vylučuje více testosteronu a jiných androgenů, což někteří lidé přijímají jako důkaz, že muži jsou biologicky naprogramováni k agresivitě⁶¹. Ženy se však mohou chovat stejně agresivně jako muži, ale to, jak agresi vyjadřují se strukturováno genderovými normami kultury⁶². Badinterová odkazuje na závěry výzkumu, který zjistil, že i když se formy násilí mohou u chlapců a dívek lišit, rizikové faktory jsou srovnatelné: násilí a agresivita v rodině, potíže s učením, problémy s psychikou a nedostatek sebedůvěry. Nic proto nenasvědčuje tomu, že by dívky a chlapci měli rozdílné důvody k agresivnímu a násilnému chování⁶³. Je zpochybňován zásadní vliv testosteronu, jelikož mu podléhají také ženy a přesný vztah mezi jeho působením a specifickým lidským chováním nelze určit. Spíše než s agresí, souvisí hladina testosteronu s dominancí potažmo proslulostí. Dominance odkazuje na vyšší sociální pozici dosaženou v rámci soutěživé konfrontace. Proslulost se získává dosažením společensky oceňovaného výsledku. Proto byly vysoké hodnoty testosteronu naměřeny studentům

⁵⁸Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 75-76.

⁵⁹Srov. KOUKOLÍK 2010, str. 120.

⁶⁰Srov. BADINTEROVÁ, E. *Tudy cesta nevede: Slabé ženy, nebezpeční muži a jiné omyly radikálního feminismu*. Praha: Karolinum, 2004, str. 58.

⁶¹Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 81.

⁶²Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 83.

⁶³Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 69.

obojího pohlaví před promoci⁶⁴. Otázka, zda za vyšší agresivitu mužů je odpovědné jejich tělo, není stále jednoznačně zodpovězena. Na jedné straně je sice vyšší produkce testosteronu, který zvyšuje tendence k prudkému jednání, na straně druhé jsou menší požadavky sociálního prostředí, které by nutily muže se ovládat. Lze se tedy domnívat, že míra vrozené agresivity je u obou pohlaví podobná, liší se však způsoby, jimiž ji ženy a muži vyjadřují.

3.2.3 Mužské tělo a společnost

Na individuální úrovni chlapci vytvářejí svou tělesnou identitu v závislosti na informacích, jež dostávají z okolí o tom, jak se mají chovat a vypadat⁶⁵. Neuvědoměle jsou tak chlapci vystaveni vnímání mužnosti částečně pod vlivem tradičního pojetí. Obdobně se také učí poznávat své tělo a kontrolovat ho. Shilling píše, že jedním z důsledků modernity je nárůst kontroly nad tělem. Obecně leží kontrola v rukou společnosti, konkrétně pak v rukou lékařů. Konzumní společnost nutí občany přisuzovat tělu stále vyšší hodnotu, čímž se posiluje jeho funkce v sebepojetí. Dříve nevidaný důraz je kladen na mladistvé, upravené a přitažlivé tělo⁶⁶. Zvýšený zájem mužů o tvar postavy, pevné a vyvinuté svaly konstatuje Groganová, která jako důvod spatřuje postupné stírání hranic mužské a ženské sexuální identity⁶⁷. Zevnějšek našeho těla je v této situaci vnímán jako neochvějná bariéra mezi námi a okolním světem⁶⁸.

Co přesněji se skrývá pod termínem zevnějšek, uvádí Shilling s odkazem na Connella. Zevnějšek zahrnuje tvar těla, velikost a svaly. Sociální kategorie definují lidská těla jako odlišná. Další společenské jednání uplatňuje mnohem přímější vliv na tělo v závislosti na jeho předpokládané genderové roli. Gender nejen v jistém smyslu popírá tělo, ale také ho přesahuje a přetváří. Genderové kategorie a jednání fungují jako skutečné síly, jež pomáhají tvarovat a formovat ženská a mužská těla způsobem, který posiluje specifický obraz maskulinity a femininity. Myšlenkové koncepty těla jsou proto úzce spojeny s tím, jak své tělo vnímáme⁶⁹. V průběhu socializace se tedy učíme prožívat a hodnotit svá těla s ohledem na gender, jenž nám okolí přisuzuje. Ideální podoba mužského těla čerpá z tradičních vzorů maskulinity, ale zároveň je přetvářena díky médiím, jež sice zobrazují vypracované mužské figury, které ale nesou i femininní znaky jako depilované ochlupení a jemné rysy ve tváři. Groganová uvádí, že vzory předkládané sdělovacími prostředky považují muži většinou za rea-

⁶⁴Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 82.

⁶⁵Srov. HARRIS, I.,M. *Messages Men Hear. Constructing Masculinities*. London: Taylor&Francis, 1995, str. 9.

⁶⁶Srov. SHILLING 1993, str. 2-3.

⁶⁷Srov. GROGAN, S. *Body image: Psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. Praha: Grada Publishing, 2000, str. 24-25.

⁶⁸Srov. SHILLING 1993, str. 23.

⁶⁹Srov. SHILLING 1993, str. 107.

listický cíl, ale nemají dostatečnou motivaci ho dosáhnout. Část mužů se vůči obrazům štíhlých a vypracovaných mužských postav vymezuje negativně⁷⁰.

Společenským ideálem mužského těla je svalnatá, středně velká postava s dobře vyvinutými svaly na hrudi, ramenou a pažích, štíhlým pasem a boky. Mužům této postavy jsou připisovány některé pozitivní osobnostní znaky, například štěstí, síla, vstřícnost a statečnost. Také je tento typ tělesné stavby spojován s mocí a agresí⁷¹.

Tělo se stává do určité míry předmětem přání a volby. Možností jak zasahovat do vzhledu těla je více – dietou, cvičením nebo pomocí plastické chirurgie. Omezení a limity dané vlastnostmi fyzické stavby přestávají být charakteristikou, s níž musí jedinec prožít celý život. Tělo začíná být chápáno jako proces vytváření, jako projekt, který může být upravován a zdokonalován jako součást individuální identity. Jeho význam spočívá nejen v tom, že je zdrojem sebepojetí, ale zároveň také vysílá do okolí zprávu o jedincově identitě. Je tedy součástí sebe prezentace v rámci společenských rolí⁷². Řečeno slovy Baumanna, muži se snaží naplnit ideál *fitness*, jenž představuje fyzickou způsobilost schopnou další expanze a rozvoje⁷³. Nestačí pouze přeměňovat tělesné křivky pomocí oblečení, cílem je přeměňovat tělo samotné⁷⁴.

Jelikož dnes může jakákoli postava, mužská či ženská, zaujmout takřka jakékoli místo, padla tím původní sociální kritéria pro vymezení mužské identity. Hlavním faktorem, podle něhož můžeme rozeznat pohlaví, se stalo tělo. Těžiště sociální diference se tím přesunulo do oblasti sexu. Schwanitz proto tvrdí, že společnost má pro dichotomii pohlaví pouze jedinou funkci, a to sexuální reprodukci. Důsledkem je převaha sexuality ve vzájemném nazírání⁷⁵. To lze vysledovat v mediálním zobrazování mužů a žen, kdy reklamy využívají sexuální motivy k vytvoření dojmu, že výrobek vylepší tělesné nedokonalosti, zvýší atraktivitu a usnadní získání partnera⁷⁶.

Tělo je vnímáno jako objekt, který je třeba dotvářet podle momentální módy a plynoucího času. Muže straší jejich výkonnost, ženy jejich vzhled. V naší sexuálně-konzumní společnosti musí být tělo mladé, výkonné a dráždivé. Pro dosažení takového ideálu jsou i muži ochotni leccos obětovat⁷⁷. Mužské tělo se později, ale přece, stalo objektem, který poutá pozornost v reklamách nebo na obalech časopisů. Proto si muži začali více uvědomovat, jaký je jejich vzhled a jakým způsobem se

⁷⁰Srov. GROGAN 2000, str. 97.

⁷¹Srov. GROGAN 2000, str. 55.

⁷²Srov. SHILLING 1993, str. 3-5.

⁷³Srov. BAUMANN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, str. 123-125.

⁷⁴Srov. FILASOVÁ, K., MLEZIVOVÁ, H. *Jak ideál krásy prezentovaný v médiích ovlivňuje sebepojetí jedince, a jak se projevuje ve vztazích a sexuálním životě*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. Olomouc: ČASP, 2010, str. 20.

⁷⁵Srov. SCHWANITZ, D. *Muži. Výzkum živočišného druhu*. Praha: Prostor, 2009, str. 69.

⁷⁶Srov. ŠILEROVÁ, L. *Sex, reklama a mladí lidé... Vnímání sexuality v reklamě mladými lidmi*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. Olomouc: ČASP, 2010, str. 143.

⁷⁷Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 90.

oblékají⁷⁸. Potvrzení předchozího nalezneme u Schwanitze, jenž píše, že mladá generace pečuje o svůj vzhled a oblečení. Nejsou tolik zdůrazňovány rozdíly mezi rolemi a sociálním chováním muže a ženy, nýbrž rozdíly v anatomii. Stejně jako ženy demonstrují teď muži svoji mužnost krásou svých těl⁷⁹. Sebevědomí mužů je podobně jako u žen spojeno s tím, jak jsou spokojeni se svou postavou. Na dobrou kondici a zdraví je kladen důraz a muži si tyto vlastnosti spojují se sebedůvěrou a sebekontrolou⁸⁰.

S důrazem na tělesnou stránku souvisí masivní nárůst esteticko-chirurgických operací. Stále více využívají plastické operace také muži. Rostou počty plastik břicha, liposukce a estetické úpravy obličeje⁸¹. Také Badinterová uvádí, že počet mužů, kteří dobrovolně podstupují přísné redukční diety a objednávají si lifting, se zvyšuje a každým čtvrtým až pátým pacientem je muž⁸². Mezi nejčastější druhy zákroků patří kromě plastiky nosu⁸³ vložení implantátů, které mají vylepšit tvar a pevnost prsních svalů a dopomoci tak ke svalnatějšímu vzhledu. Provádí se také operace penisu, což má přinést pocit plně maskulinního těla⁸⁴. Subjektivní pocit nedostatečné velikosti penisu je nejčastěji řešen prodloužením nebo zvětšením objemu pomocí tukových štěpů⁸⁵. Mezi těmi, kteří nechtějí nebo nemohou podstoupit riziko operace, ale chtějí zpevnit postavu, je stále oblíbenější bodybuilding. Bodybuilding je příkladem těla jako projektu, protože velikost svalů, jíž posilující lidé dosahují, napadá přijímaný názor na to, co je přirozené pro ženská a mužská těla⁸⁶. Groganová dokládá, že přesáhnutí přirozené svalnatosti u kulturistů je pokládáno za nepřijatelné nebo dokonce odpudivé. Nabízí částečné vysvětlení, když píše, že do jisté míry může být extrémně vypracované tělo spojováno s narcismem, který je pro muže nepatřičný⁸⁷. Oblibu posilovacích aktivit vidí Shilling v tom, že kontrolou a přetvářením svého těla si člověk kompenzuje neschopnost ovlivňovat vlastním úsilím dění ve stále komplexnějším a složitějším světě⁸⁸. Někteří muži se v honbě za dokonalou, mužnější, postavou dokonce nezdráhají užívat anabolické steroidy, které mají stimulovat nárůst svalové hmoty. Paradoxně si však mohou přivodit i zcela opačný efekt, kdy se jim vlivem hormonální nerovnováhy zvětší tuková tkáň na prsou nežádoucím způsobem. Dalšími riziky spojenými

⁷⁸Srov. GROGAN 2000, str. 70.

⁷⁹Srov. SCHWANITZ 2009, str. 119.

⁸⁰Srov. GROGAN 2000, str. 59.

⁸¹Srov. GARKISCH, D. *Muži pod kudlou: Plastika pro chlapy* [online].[cit. 11. únor 2011]. Dostupné na: <<http://www.jenpromuze.cz/manual/jak-na-vec/1591-muzi-pod-kudlou-plastika-pro-chlapy?page=0,0>>

⁸²Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 91.

⁸³Srov. GROGAN 2000, str. 63.

⁸⁴Srov. SHILLING 1993, str. 6.

⁸⁵Srov. JANÁČKOVÁ, L. *Intimní chirurgie*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. Olomouc: ČASP, 2010, str. 46.

⁸⁶Srov. SHILLING 1993, str. 6.

⁸⁷Srov. GROGAN 2000, str. 55, 66.

⁸⁸Srov. SHILLING 1993, str. 7.

s anaboliky jsou kožní problémy, změna hlasu a nejvýznamnější je neschopnost produkovat sperma, protože umělé hormony naruší produkci těch přirozených⁸⁹. Lze tedy konstatovat, že snaha dosáhnout nebo dokonce přesáhnout ideál maskulinní postavy může vést k narušení sebepojetí, protože poškozuje zdraví a potenci, jež je pro muže také synonymem mužnosti.

V části věnované maskulinitě bude detailněji poukázáno na obecnou spojitost mužnosti a moci. Ta nejenže se vztahuje na okolí, ženy nebo jiné muže, vztahuje se také na vlastní tělo. Pro toto tvrzení nám poskytují důkazy již výše uvedené závěry Groganové a Shillinga. Kromě toho se Schwanitz zmiňuje o tom, že neschopnost kontrolovat se je pro muže projevem nemohoucnosti, kteroužto pohrdají a přisuzují ji ženám. Proto je pro ně obtížné se vyrovnat s tím, že v mnoha situacích neumí ovládnout vlastní penis a okolí tak má možnost zjistit, že nejsou zcela dokonalí⁹⁰. O tom, že mužský pohlavní orgán je nadán vlastní intencionalitou píše také Monick⁹¹. Možnost, že tělo, konkrétně penis, nebude dokonale připraveno na sexuální kontakt se ženou, je proto pečlivě skrývanou obavou mnoha mužů⁹². Jak zmiňuje Friedman, muži celá staletí řeší otázku, zda jsou vládci svého penisu, nebo on jejich pánem. Je nástrojem tvoření, ale i ničení, je součástí těla, přesto mnohdy samostatnou a nezávislou. Penis byl, a pro některé možná stále je, měřítkem mužova místa ve světě. To, že muži mají penis, je vědecký fakt, ale způsob jak o něm přemýšlejí a jak jej používají vědeckým faktem není⁹³.

⁸⁹Srov. JONES 2008, str. 59-60.

⁹⁰Srov. SCHWANITZ 2009, str. 206.

⁹¹Srov. MONICK 2010, str. 18.

⁹²Srov. BRTNÍKOVÁ, M. *Důvěrně o muži, důvěrně o ženě*. Praha: Naše vojsko, 1992, str. 87.

⁹³Srov. FRIEDMAN, D.,M. *On. Kulturní historie penisu*. Praha: Columbus, 2003, str. 11-13.

4 Kapitola 4

Identita

Identita vyjadřuje naši potřebu zařazení se do širšího sociálního kontextu, ale zároveň také nutnost se určitým způsobem odlišovat. Identita uchovává vnitřní pocit toho, kým člověk vlastně je a je kotvou jedince v pomíjivém univerzu⁹⁴. Hartl a Hartlová definují identitu jako prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti i odlišnosti⁹⁵. Berger s Luckmannem píše, že **identita** je utvářena během sociálních procesů a je jimi následně udržována, obměňována a přebudována⁹⁶. Z toho vyplývá, že specifická kultura má vliv na to, jaké jedinečné identity si její příslušníci vytvářejí a identifikují se s nimi. Díky kultuře se posouváme ze zvířecí úrovně na lidskou⁹⁷, neboť z ní čerpáme hodnoty, morálku a to, jakým způsobem vidíme svět kolem nás⁹⁸. Kultura se tedy podílí na formování identity jedince. Je součástí psychiky každého člověka, ať už ji vztahujeme ke kontinentu, na němž žijeme, k rodné zemi, k regionu nebo k jiným aspektům své osobnosti. Krom toho obsahuje také ztotožnění se s rolemi, které společnost na jedince klade. Baumann charakterizuje aktuální identitu jako „tekutou“, což odvozuje od nahodilosti, nejednoznačnosti a nepředvídatelnosti dnešní doby způsobené rozvolněním vazeb tradičního a zvykového práva⁹⁹.

Složky identity je možné rozdělit na dvě základní skupiny – ty, které jsou dané, a jiné, které si člověk více či méně svobodně vybírá. Mezi dané charakteristiky patří zejména věk, pohlaví a barva kůže, i když ani zde již nelze říci, že jsou absolutně nezměnitelné (snad krom věku). Volnějšími složkami identity jsou například náboženské

⁹⁴Srov. MURPHY, R. F. *Umlčené tělo*. Praha: SLON, 2001, str. 72.

⁹⁵Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, str. 221.

⁹⁶Srov. BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, str. 171.

⁹⁷Srov. VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2008, str. 61.

⁹⁸Srov. MURPHY, R., F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, str. 22.

⁹⁹Srov. BAUMANN, 2002, str. 13.

smýšlení, politická příslušnost, vazba na partnera nebo práci¹⁰⁰. Neopomenutelnou součástí identity jsou genderové atributy, které jsou jedincem vnímány jako charakteristické pro jeho osobnost a které jsou v souladu s prožíváním sebe sama jako muže, či ženy¹⁰¹. Mužská identita je na první pohled zdánlivě samozřejmě odvíjena napříč kulturami od toho, že člověk disponuje mužským tělem. Jak ale již bylo zmíněno v pasáži o genderu, mít mužské tělo nemusí nutně znamenat, že se jedinec zařadí do mužského genderu. Gender jako sociální konstrukt je prostupný, tudíž umožňuje mužům v určitých situacích hrát ženské role a naopak.

Feinberg nesouhlasí ani s absolutním sociálním, ani biologickým determinismem. Pokud by bylo pohlaví založeno čistě na biologii, nebylo by možné vysvětlit, proč ženy z venkova jsou „maskulinnější“ než ženy z měst, nebo proč některé národy uznávají více než dvě pohlaví. Oproti tomu ztotožnění se s názorem, že pohlavní projev jednotlivce závisí výhradně na kultuře, je zpochybňováno rigiditou postoje společnosti vůči lidem, kteří se do dvoupohlavního systému zařadit nechtějí, nebo ani nemohou¹⁰².

Abych mohla přistoupit k vyjasnění toho, co myslím pod pojmy genderová identita a genderové role, musím se nejprve věnovat definování maskulinity, femininity a androgynie. Jsou to totiž klíčové termíny vztahující se k utváření identity mužů a žen, které v dnešní Baumanovsky tekuté společnosti procházejí změnou. A to se odráží i v požadavcích, které jsou na jedince kladeny v rámci sociálních rolí.

4.1 Maskulinita a femininita

Maskulinita je vyjádřením vlastností, které společnost obvykle spojuje s mužským pohlavím. Jako pojem má význam pouze v rámci genderových vztahů, v nichž vymezuje pozice mužů vůči ženám a zároveň také mužů proti jiným mužům. Podle Connella lze ve společnosti identifikovat více druhů maskulinit, v závislosti na sociální struktuře, rase a třídě¹⁰³. Obdobně také Morgan rozlišuje mezi pojetím maskulinity u mužů v závislosti na druhu vykonávané práce¹⁰⁴. Velmi zajímavé je Connellovo zjištění, že přestože kultury všech společností rozlišují pohlaví, u některých neexistuje koncept maskulinity¹⁰⁵. To považuji za důkaz kulturní podmíněnosti obsahů genderových stereotypů. Je sice obtížné a dlouhodobé snažit se změnit zažitá a silně usazená domněnky (zvláště, když nám pomáhají rychle hodnotit situace a chování lidí v nich),

¹⁰⁰Srov. JANDOUREK 2001, str. 104.

¹⁰¹Srov. JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008, str. 42.

¹⁰²Srov. FEINBERG, L. *Pohlavní štvanci*. Praha: G plus G, 2000, str. 9.

¹⁰³Srov. CONNELL, R., W. *Masculinities*. Berkley a Los Angeles: Univerzity of California Press, 2005, str. 68.

¹⁰⁴Srov. MORGAN, D. H. J. *Discovering Men*. London: Routledge, 1992, str. 96.

¹⁰⁵Srov. CONNELL 2005, str. 67.

není to však nemožné. Když se feminismu povedlo změnit pohled na ženy, je také možné, aby muži (spolu s ženami?) naplnili maskulinitu novým obsahem.

Podporou může být tvrzení Badinterové, že maskulinita není absolutní, nýbrž relativní a reaktivní vlastností člověka¹⁰⁶, s čímž souhlasí také Hearn, v jehož pojetí je maskulinita produkována a podléhá změnám¹⁰⁷. Také Horrocks, Stoller a Gilmore píší, že mužská identita je fluidní a adaptivní, a muži se nerodí, ale jsou vytvářeni¹⁰⁸.

Tradiční stereotyp popisuje maskulinní jedince následovně: silní, dominantní až autoritativní, s agresivními sklony, kompetitivní, rázní, tvrdí, ovládající emoce, méně přátelští, vztahově se distancující, argumentující¹⁰⁹, odolní, ovlivňující veřejné záležitosti, dosahující špičkové úrovně v oboru¹¹⁰.

V rámci konceptu maskulinity je třeba zmínit pojem **virilita**, což je její extrémní podoba. Virilita je dle Smolíka přímo spojena s fyzickým tělem muže¹¹¹. Stejně tak Bourdieu hovoří o virilitě výhradně jako o mužském projevu chování, kterým je uchovávána a zvyšována jeho čest. Znakem mužnosti je penis, na který je zaměřena značná pozornost¹¹². Sexualita je spojována s výkonem, silou, sebezpotvrzením schopností a tím vlastního mužství. Impotence znamená zhroucení, nezvládnutí a katastrofu¹¹³. Shodně s předchozím tvrzením Hearn odhaluje „falokracii“¹¹⁴ jako projev převahy mužů¹¹⁵. Proto je sex a úspěchy v něm potvrzením maskulinity¹¹⁶ a být potentní je ekvivalentem mužnosti spojené s mocí¹¹⁷. Přesvědčení o tom, že bez cizí pomoci a za jakýchkoli okolností zvládne „pravý muž“ vlastní emoce i případné tělesné problémy, je další charakteristikou virility¹¹⁸. Přemrštěný důraz na fyzickou i psychickou nezdolnost si vybírá svou daň, neboť „nedosažitelný ideál virility se tím snadno mění v princip nesmírné zranitelnosti“¹¹⁹ a je zdrojem neopodstatněného a zbytečného vypětí¹²⁰. Projevem virility v chování je tvrdost, agrese a zejména absolutní potlačení čehokoli, co je pova-

¹⁰⁶Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 18-20.

¹⁰⁷Srov. HEARN, J. *Men In The Public Eye. The Concruction and deconstruction of public men and public patri-archies*. London: Routledge, 1992, str. 12-13.

¹⁰⁸Srov. HORROCKS 1994, str. 5, 90-91.

¹⁰⁹Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 168.

¹¹⁰Srov. HÁJEK, M. *Vývoj vybraných oborů vzdělávání z hlediska genderu*. Praha: Sociologická ústav Akademie věd, 1997, str. 33.

¹¹¹Srov. SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. Praha: Maxdorf, 2002, str. 401-402.

¹¹²Srov. BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000, str. 13-15.

¹¹³Srov. PONĚŠICKÝ 2004, str. 89.

¹¹⁴Pojmem falokracie je míněno soustředění rozhodování ve veřejné i soukromé sféře do rukou mužů. Penis, falus, je symbolem a zároveň determinantou přístupu k moci.

¹¹⁵Srov. HEARN 1992, str. 48.

¹¹⁶Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 123.

¹¹⁷Srov. MONICK 2010, str. 7.

¹¹⁸Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 22.

¹¹⁹BOURDIEU 2000, str. 48.

¹²⁰Srov. BOURDIEU 2000, str. 47.

žováno za ženské. Přestože i muži mají stejné psychologické potřeby (milovat a být milován, být aktivní i pasivní, projevovat city), mužský ideál jim nedovoluje tyto potřeby uspokojit. Je důvodem frustrací, které se projevují v násilí proti druhým i muži samému¹²¹.

Z pojetí Bourdieuho, uvedeném v předchozím odstavci, zcela jednoznačně vyplývá, že virilita je neslučitelná a nepřiraditelná k obsahu ženských rolí. Opakem je z tohoto pohledu přístup Badinterové, která připisuje jistý stupeň virility i ženám. Vztahuje ji na takové ženy, které se řídí pouze vlastním egem i za cenu obtíží a samoty¹²². V pojetí Bourdieuho virility je ženskost chápána jako méněcenný protipól a její projevy jsou pro všechny muže nepřijatelné. Lze zde použít závěr teorie sociálního učení a zdůraznit, že pokud nebudou muži vystaveni (vědomě i nevědomě) znevažování schopností žen a posměchu za projevení citů či jiné „nepřípustné“ chování, změní se jejich postoje k citovosti jich samotných i pohled na ideál mužství. Teorie sociálního učení bude spolu s dalšími psychologickými přístupy uvedena v části 4.4 věnované utváření genderové identity, kde bude použita pro vysvětlení způsobu, jakým se chlapi ztotožňují s názory na maskulinitu.

Maskulinita bývá tradičně dáována do protikladu vůči femininitě jako její nesmiřitelný opak. **Femininita** je konstruktem ženských vlastností v dané společnosti. Janošová upozorňuje, že konkrétní maskulinní či femininní projevy jedince nemusí být vždy v souladu s pohlavím¹²³. Obdobně Bly a Woodmannová tvrdí, že mužům je vlastní mužská i ženská energie a naopak¹²⁴. Proto není vhodné pojímat maskulinitu a femininitu jako neslučitelné protiklady, ale jako dvě kontinua, která se navzájem místy překrývají¹²⁵.

Za typicky femininní vlastnosti jsou považovány tyto: submisivita, měkkost, jemnost, menší ovládnání, slabost, přizpůsobivost, sdílnost, empaticnost, orientace na vztahy, slušnost, smířlivost¹²⁶, skromnost, vyhýbání se rizikům a napětím, život pro rodinu¹²⁷.

4.2 Androgynie

Již samotný pojem **androgynie** odkazuje na dvousložkovost významu, neboť řecky „andros“ je muž a „gyné“ žena. Vyjadřuje tak spojení mužských a ženských vlastností a charakteristik, které jsou projevovány adekvátně potřebám a situacím¹²⁸. Nedochozí

¹²¹Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 136-138.

¹²²Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 141.

¹²³Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 41.

¹²⁴Srov. BLY, R.; WOODMANNOVÁ, M. *Král Panna*. Praha: Argo, 2002, str. 13.

¹²⁵Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 31.

¹²⁶Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 167.

¹²⁷Srov. HÁJEK 1997, str. 33.

¹²⁸Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 169-170.

k protěžování pouze jedné složky identity a jedinec může přecházet od projevů mužských vlastností k ženským¹²⁹. Funkce levé hemisféry mozku jako racionální uvažování, logika, věcnost a další schopnosti spojované s muži se snoubí s kreativitou, intuicí, pochopením a emocionalitou, které jsou připisovány ženám a pravé hemisféře. Celistvá osoba v sobě integruje ženský i mužský rozměr lidského ducha¹³⁰. Androgynie nesouvisí s fyzickou podobou těla, nýbrž se týká výhradně psychické stránky. Proto nelze koncept androgynie vnímat jako popis hermafrodita, tvora bez pohlaví nebo s obojím pohlavím¹³¹. „Lidský androgyn je bytost pohlavně rozlišená, odlišná od druhé, která dokáže jinakost vstřebat, až nalezne sebe sama.“¹³²

Androgynní jedinci jsou charakterizováni jako: adaptivní, flexibilní, vystupující racionálně i emocionálně, asertivní, kreativní, vřelí, tolerantní, více sebevědomí a sebejistí, méně úzkostliví, emocionálně vyrovnaní, úspěšní ve společnosti a výkonní v práci¹³³.

4.3 Genderová identita a genderové role

Sociální identita je v euroamerické společnosti neoddělitelně spojena s pohlavím, respektive s genderem. Jedinec bez pohlaví a genderu nemůže mít identitu, protože jeho okolí neví, jak s tímto člověkem jednat¹³⁴. **Genderová identita** se vztahuje na prožívání jedince jako příslušníka skupiny žen či mužů a je podle Janošové do značné míry tvárná¹³⁵. Vzhled těla (tvar, velikost, svaly) je při utváření genderu důležitý¹³⁶, neboť identita do značné míry vychází z biologické danosti a je volbou „buď, a nebo“. Oproti tomu počet genderových rolí, které vyplývají z této volby je neomezený, jak uvádí Saforek s odkazem na Schaefer a Lamm¹³⁷. Také Fafejta píše, že „počet genderů jako sociálních konstruktů nemusí mít s počtem pohlaví nic společného a teoreticky jich může být nekonečně mnoho.“¹³⁸

Nedbálková uvádí tříúrovňový koncept genderové struktury společnosti podle Hardingové. První je rovina osobních identit, na níž třídíme jedince na muže a ženy pomocí charakteristického vzezření, oblékání, zdobení a jednání, aniž bychom potřebovali znát a vidět primární pohlavní znaky. Podle normativních předpisů mužství

¹²⁹Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 159.

¹³⁰Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 31-32.

¹³¹Srov. BLY, WOODMANNOVÁ 2002, str. 171.

¹³²BADINTEROVÁ 2005, str. 159.

¹³³Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 170.

¹³⁴Srov. FAFEJTA 2010, str. 15.

¹³⁵Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 43.

¹³⁶Srov. SHILLING 1993, str. 107.

¹³⁷Srov. SAFOREK 2009, str. 117.

¹³⁸FAFEJTA 2004, str. 67.

a ženství posuzujeme a zařazujeme druhé, ale vztahujeme je i na sebe. Druhou rovinou je genderově specifická dělba práce, kdy muž je primárně řazen do sféry pracovního trhu a veřejné sféry. Ženy jsou spojovány s rodinným životem, příbuzenstvím, tedy se soukromou sférou. Nejvíce abstraktní je třetí, symbolická, rovina. Vytváří dichotomie, kde prvnímú ve dvojici je rozuměno jako mužskému a druhému jako ženskému, které utváří naše vnímání světa. Příkladem jsou dvojice objektivní/subjektivní, já/to druhé, racionální/citový, kultura/příroda a pod¹³⁹. Měli bychom však mít stále na paměti, že homogenní genderové identity se vyskytují daleko více v teorii než ve skutečném životě, kde členové společnosti hrají současně obě genderové role podle potřeby a situace¹⁴⁰.

Genderové role jsou vyjádřením vlastní identity a jejich konkrétní projev závisí na místě a době, v níž se jedinec nalézá¹⁴¹. Na důležitost genderu poukazuje také Beck, který tvrdí, že připsání rolí v závislosti na genderových charakteristikách je základem industriální společnosti, nikoli reliktem, kterého se lze snadno vzdát¹⁴². Podobně také Saforek píše, že „genderová identita a genderové role strukturuji neurčitost, vytvoří řád v jedné oblasti jsoucna.“¹⁴³ Z tohoto pohledu slouží genderové role k reprodukci společenského řádu, což vysvětluje tvrdé sociální sankce, které okolí uplatňuje vůči všem, kteří přisouzené role odmítají¹⁴⁴.

Smolík více detailně rozlišuje mezi genderovou identitou a jádrovou pohlavní identitou, kterou vztahuje úžeji k pohlaví¹⁴⁵. Jádrová pohlavní identita je v průběhu života stálá a tvoří nejhlubší prvek mužské a ženské identity¹⁴⁶.

Je-li určitá identita nemožná, není to proto, že by lidé této identity neexistovali, ale protože ji chápeme jako nemožnou a nemáme pro její tvorbu žádné prostředky, ať už jazykové nebo jiné¹⁴⁷. Proto, pokud u jedince panuje rozpor mezi podobou těla, sebepojetím a sebe prezentací, je to zpravidla zdrojem psychických obtíží. Za původce problémů je spíše než anomálie samotná považována snaha jedince vyrovnat se s vlastní odlišností ve společnosti, která není deviantům nakloněna¹⁴⁸. Někteří jedinci nemají od narození jasně pohlaví, jiní, přestože je jejich pohlaví jisté, odmítají v pozdějším

¹³⁹Srov. NEDBÁLKOVÁ, K. *Věda jako popkultura aneb Česká sexuologická škola*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. Olomouc: ČASP, 2010, str. 89.

¹⁴⁰Srov. ŠMAUSOVÁ, G. *Normativní heterosexualita bez nátlaku k prokreaci* [online]. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2-3/2004, str. 2. [cit. 4. února 2011]. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik05_4_2004.pdf>.

¹⁴¹Srov. SAFOREK 2009, str. 117.

¹⁴²Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: Slon, 2004, str. 174.

¹⁴³SAFOREK, P. *Gender jako zátěž*. In *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava: FF OU, 228/2006, str. 32.

¹⁴⁴Srov. FEINBERG 2000, str. 9.

¹⁴⁵Srov. SMOLÍK 2002, str. 401.

¹⁴⁶Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 43.

¹⁴⁷Srov. FAFEJTA 2004, str. 45.

¹⁴⁸Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 67.

věku přisouzenou genderovou roli, a jiní odmítají jak roli, tak pohlaví a žádají operativní změnu. Souhrnnou kategorií, do níž jsou tito jedinci řazeni, je transgender a spadají do ní cross-dresseři (nosí oděv opačného genderu), transsexuálové (cítí se být opačným pohlavím a zpravidla chtějí operativně změnit pohlaví), bigendeři (žijí v obou genderech, střídají je), maskulinní ženy (ženy s vousy, které se odmítají holit), femininní muži (muži s ženskou postavou), lidé upravující si tělo tak, aby neslo znaky obou genderů, a další¹⁴⁹. „Transgendeři překračují, překlenují nebo rovnou mažou hranice mezi oběma automatismy předepsanými každému z nás v okamžiku narození.“¹⁵⁰ Obsah zmíněné kategorie neustále proměňuje, takže kdo byl před několika lety považován za transgendera, může být nyní společností označen jako normální (viz ženy v obleku s kravatou)¹⁵¹.

Touto odbočkou k problematice transgenderu jsem chtěla upozornit na stále více kritizované pojetí dvoupohlavnosti, od něhož se odvíjí pouze dvě genderové role. Pokud se jedinec narodí jako muž, neznamená to, že jím opravdu po všech stránkách je. Výchova v rámci rodiny může v jedinci utvrdit přesvědčení o správnosti vlastního genderového sebepojetí, ale může tomu být i naopak. V následující kapitole proto přiblížím, jakým způsobem se genderová identita formuje.

4.4 Utváření genderové identity

Takřka ihned po narození, kdy je jedinci na základě tělesných znaků určeno pohlaví, je dítě vystaveno odlišnému chování okolí podle toho, zda je dotyčný je muž či žena. Během dalšího života jsou pak odlišně hodnoceny stejné projevy chování v závislosti na pohlaví dítěte. K posilování rozdílů mezi pohlavími slouží specifické hračky, aktivity a také vliv médií¹⁵². Prostřednictvím genderových stereotypů se tedy dítě učí, jaké chování je pro něj žádoucí, a naopak, které projevy jsou hodnoceny negativně. Proč k tomu dochází? Badinterová se domnívá, že lidé mají sklon označovat druhé, zejména novorozence, „pohlavní nálepkou“, které jim umožňuje chovat se k nim podle zažitých stereotypů¹⁵³. Gender je tedy normou chování a pojí se také s pozitivními i negativní atribucemi¹⁵⁴. Proto jsou děvčata v rámci rodiny rozvíjena spíše pomocí jazykových a jemně motorických podnětů, kdežto chlapci se setkávají více s fyzickými a hrubě motorickými podněty¹⁵⁵. Obdobně Beal v odkazu Janošové píše, že u synů je

¹⁴⁹Srov. FAFEJTA 2004, str. 49.

¹⁵⁰FEINBERG 2000, str. 7.

¹⁵¹Srov. FAFEJTA 2004, str. 49.

¹⁵²Srov. GIDDENS 1999, str. 115.

¹⁵³Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 46.

¹⁵⁴Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 160.

¹⁵⁵Srov. KARSTEN 2006, str. 64-65.

více rozvíjena samostatnost, soutěživost a fyzická zdatnost¹⁵⁶.

Tento rozdílný přístup ve výchově může být zdrojem odlišností ve struktuře mužského a ženského mozku, na který upozorňují přírodní vědy. Roughgarden sice píše, že obecná inteligence je u mužů i žen obdobná, ale zároveň tvrdí, že se liší v kognitivních schopnostech a usuzování. Ženy v testech vykazují lepší plynulost řeči, artikulaci a paměť, což přičítá působení estrogenů na mozek. Muži byli oproti ženám lepší v popisu rotace tělesa v prostoru¹⁵⁷. Vzhledem k argumentům uvedeným v předchozím odstavci se domnívám, že odlišnosti ve stavbě mozku, potažmo schopnostech, jsou podmíněny nejen působením hormonů, ale také sociálně, což potvrzují také informace z kapitoly 3.2.1.

Pro vysvětlení průběhu procesu utváření genderové identity jsou používány zejména následující psychologické teorie: teorie sociálního učení, kognitivní teorie a psychoanalýza.

4.4.1 Teorie sociálního učení

Přínos teorie sociálního učení vidí Lipa s odkazem na Mischela v tom, že může vysvětlit, proč označení jako „změkčilec“, „bábovka“, „uličnick“, „sladouček“ nabývají u obou pohlaví odlišné hodnoty. Chlapec se nebude chtít chovat jako bábovka, když je toto označení podmíněno, aby v něm vyvolávalo odpor. Chlapci i dívky jsou celý život odměňováni za odlišné typy věcí, kterým se také učí pozorováním a nápodobou ostatních. Podle Bandurovy teorie jsou děti ovlivněny vlastními předpoklady o tom, zda jsou schopny se zapojit do určité aktivity. Předpoklad závisí na míře osvojené zkušenosti a také na pozorování vzorů. Pokud má chlapec stále lepší zkušenosti s mechanickými úkoly, vytvoří si předpoklady o svých mechanických dovednostech, k jejichž vzniku však u stejně nadané sestry kvůli chybějící zkušenosti nemohlo dojít¹⁵⁸. Pozitivní nebo negativní potvrzování schopností u dětí ustanovuje pohlavně specifické chování tím, že buď schvaluje, nebo kritizuje vykonávané aktivity¹⁵⁹.

4.4.2 Kognitivní teorie

Kognitivní teorie vychází ze snahy dětí nalézt v sociálním světě řád¹⁶⁰. Děti se musí vypořádávat s událostmi ve svém fyzikálním a sociálním okolí, čímž získávají vědomosti a schopnost usuzovat¹⁶¹. Postupně si osvojují stabilní pohlavní kategorie a začí-

¹⁵⁶Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 24.

¹⁵⁷Srov. ROUGHGARDEN 2004, str. 229-230.

¹⁵⁸Srov. LIPPA 2009, str. 152-156.

¹⁵⁹Srov. KARSTEN 2006, str. 35.

¹⁶⁰Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 100.

¹⁶¹Srov. KARSTEN 2006, str. 41.

nají preferovat jedince stejného pohlaví, i když batolata ne vždy chápou, že odlišnost spočívá v rozdílných genitáliích. Místo toho klasifikují okolí genderově – podle oblečení, délky vlasů a typů her. Teprve okolo sedmi let děti zjišťují, že pohlavní rozdíly mají základ ve vzhledu genitálií. Genderové rozdíly jsou důsledkem toho, zda se člověk identifikuje jako muž či žena. Kognitivní teorie předpokládá, že jsem-li chlapec, chci dělat chlapecké věci, a proto je příležitost dělat chlapecké věci odměnou¹⁶². Ze stejného základu vychází teorie Bemové, jež tvrdí, že lidé si osvojují genderová schémata, skrze která vnímají vlastní chování i chování druhých. Silně schematičtí jedinci mají tendenci vnímat svět jako mužský a ženský a usilují o udržení vlastního chování v rámci příslušného pohlavního stereotypu¹⁶³.

4.4.3 Psychoanalýza

Psychoanalytický přístup rozděluje vývoj jedince na více stádií, přičemž dívky a chlapci se od sebe začínají lišit okolo čtvrtého roku života. Do této doby se dítě bez ohledu na pohlaví identifikuje s matkou, poté ale začíná identifikace s rodičem stejného pohlaví, což souvisí s vnímáním pohlavních orgánů. Chlapec se musí vyrovnat s tzv. kastrací úzkostí, která vyjadřuje strach ze ztráty penisu, jemuž je vystaven ze strany otce za to, že je pudově přitahován k matce. Proto se identifikuje s otcem a svůj sexuální vztah k matce realizuje jeho prostřednictvím¹⁶⁴. Vývoj dívky je naopak motivován závistí penisu, zazlívá matce, že připustila, aby se narodila tak nedokonalá. Později se ztotožňuje s postavou matky, aby mohla získat lásku otce (vlastníka penisu) a vzniká touha po dítěti, které by mělo, zejména je-li to chlapec, být náhradou za chybějící penis. Femininita se vyvíjí na základě frustrované maskulinity, kdy si děvče přeje být něčím, co není. Jádrem maskulinity je naproti tomu chlapcova snaha udržet a posílit to, co již je. Děti si nevědomě utvářejí chování podle vzoru rodiče stejného pohlaví, a učí se příslušnému genderu¹⁶⁵.

Všechny výše zmíněné přístupy se potýkají s různými výtkami. Nejvíce je kritizována psychoanalýza za nedostatečné důkazy, které by objasnily procesy v nevědomí, na nichž je průběh identifikace postaven. Přesto považuji za důležité je zde uvést, neboť každá z teorií alespoň částečně vysvětluje proces utváření genderové identity.

¹⁶²Srov. LIPPA 2009, str. 157-158.

¹⁶³Srov. LIPPA 2009, str. 159-160.

¹⁶⁴Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 94-95.

¹⁶⁵Srov. PLHÁKOVÁ, A. *Novější psychoanalytické teorie femininity*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. Olomouc: ČASP, 2010, str. 126.

4.5 Vliv genderových charakteristik na zvládání zátěže

V poslední době se zájem výzkumníků posunul od samotných genderových stereotypů také do oblasti zkoumání jejich vlivu na prožívání a schopnost vyrovnat se se zátěží, která je běžnou součástí života. Pod pojmy maskulinita, feminita a androgynie je v této části práce myšleno typické chování dle mužského, ženského nebo kombinovaného vzorce, bez ohledu na to, jakého pohlaví je člověk, jenž se daným způsobem chová. Zaměřím se na výhody a nevýhody chování podle genderových stereotypů a na koncept androgynie, který je popisován jako nejvýhodnější pro zvládání zátěže.

Jako maskulinní jsou označováni jedinci, u nichž jsou vysoce zastoupeny maskulinní a nízké feminní charakteristiky. Feminní jedinci vykazují nízkou maskulinitu a vysokou feminitu. Pro androgynní jedince je typické vysoké zastoupení maskulinních i feminních znaků. Čtvrtou skupinou, kterou se nebudu zabývat, jsou indiferentní jedinci, u nichž je nízká jak míra feminních, tak i maskulinních projevů¹⁶⁶.

O tom, že genderové role mohou být jedním z prvků, které ovlivňují vnímání zátěže píše Saforek, když tvrdí, že „*role obsahuje nejen návod, ale i závazek – očekávání a z toho plynoucí zátěž.*“¹⁶⁷ Paralelně s tím, jak role zátěž vytvářejí, ji také umožňují zvládat. Pokud jedinec zná svoji roli, může tato role usnadnit zvládnutí situace tím, že poskytuje návod, jak se zachovat¹⁶⁸.

4.5.1 Vliv maskulinity na zvládání zátěže

Muži, potažmo maskulinní jedinci, hodnotí stresové situace jako méně negativní, tíhnou však více ke škodlivým vzorcům chování. Prožívání stresu u mužů (maskulinních jedinců) je ovlivňováno vyšší sebedůvěrou, vyrovnaností, důvěrou v budoucnost, vůlí k sebeprosazení, podnikavostí, pohotovostí, menší náchylností k tělesným potížím a psychosomatickým projevům a také odolností vůči trémě. Muži vykazují větší emocionální stabilitu, dominanci, otevřenost změnám a více přebírají odpovědnost spojenou s vůdčí rolí. Pro maskulinní koncept zvládání stresu je charakteristická vysoká odolnost vůči akutnímu stresu, externalitní reakce na stres a nízká odolnost vůči stresu dlouhodobému¹⁶⁹.

Maskulinita se bez ohledu na pohlaví vyznačuje emocionální stabilitou. Negativní emoce jako strach, smutek, nejistota jsou méně intenzivně prožívány a rychleji překonávány. Při zátěži se maskulinní jedinci lépe kontrolují a mají vyšší frustrační toleranci. Maskulinita je spojena s tendencí k převážně optimistickému očekávání a pozi-

¹⁶⁶Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 167.

¹⁶⁷SAFOREK 2009, str. 119.

¹⁶⁸Srov. SAFOREK 2009, str. 120.

¹⁶⁹Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 172-173.

tivním myšlením. Jedinci mají pocit kontrolovatelnosti světa, ovlivnění reality svými činy a svět je spíše výzvou nežli hrozbou. Na neočekávanou situaci reagují emocionálně i fyzicky silněji a méně kontrolují své chování. Maskulinní jedinci reagují impulzivněji, avšak hůře zpracovávají informační zátěž a třídí přicházející podněty¹⁷⁰.

4.5.2 Vliv femininity na zvládání zátěže

Femininní jedinci obecně hodnotí stresové situace jako více nepříjemné, nemají pocit kontroly nad situací. Přesto se ženy lépe orientují v zátěžových situacích v rodině a ve škole. Vykazují více negativně zabarvených emocí, méně odpočívají v průběhu práce a více vyhledávají sociální oporu. Méně nežli maskulinní jedinci tíhnou ke škodlivým vzorcům chování, více respektují zásady zdravého životního stylu a lépe hodnotí své zdraví. U femininních osob se častěji vyskytují jako rizikové faktory menší sebedůvěra, nesmělost, zdrženlivost, klesání na mysli a pocit zklamání, sklíčenost. Pokud je žena (femininní jedinec) ve vedoucí roli, více preferuje na vztahy orientovaný styl vedení. Jako stresové jsou vnímány situace, v nichž je očekávána a vyžadována samostatnost a projevení osobní moci. Femininní koncept zvládání stresu se vyznačuje střední odolností vůči akutnímu stresu, internalitními reakcemi na stres, vysokou odolností vůči stresu dlouhodobému, pasivními zvládacími strategiemi, sebelítostí, útekem nebo odmítáním. Časté je hledání náhradního uspokojení, využívání sociální opory, vysoká vytrvalost, nízké zapojení tělesné síly a vysoká úroveň empatie¹⁷¹.

Femininita je spjata s vyšší emocionální labilitou, s častějšími negativními prožitky, obtížnější kontrolou a zvládáním stresových situací. Femininní jedinci jsou v rámci interpersonálního chování více prosociálně zaměřeni, jsou ochotní pomáhat a spolupracovat. V uspořádání světa spatřují řád a pravidla, o nichž se domnívají, že je lze vlastním přičiněním změnit pouze částečně¹⁷². Vzhledem k vyšší očekávané prosociální orientaci mohou být ženy preferovány v pečovatelských, ošetřovatelských nebo učitelských pracovních pozicích.

4.5.3 Vliv androgynie na zvládání zátěže

Androgynní jedinci v porovnání s lidmi genderově vyhraněnými při stresu spíše vyhledávají pomoc, reagují přímo a vykazují větší míru pozitivního myšlení. Méně podléhají stresovým situacím díky pružnosti reakcí, schopnosti měnit kognitivní hodnocení situace, sebeúctě a víře v účinnost vlastního jednání¹⁷³.

¹⁷⁰Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 192-193.

¹⁷¹Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 172-173.

¹⁷²Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 192-193.

¹⁷³Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 172.

Podobně jako jedinci maskulinní vykazují větší emocionální vyrovnanost. Méně prožívají a lépe překonávají negativní emoce, mají vyšší frustrační toleranci a jsou odolnější vůči stresu. Zároveň se však chovají prosociálně, jsou laskaví, vlídní, ochotní pomáhat a důvěřují okolí. K situacím zaujímají aktivní postoj a věří, že jejich vlastní aktivitou mohou částečně ovlivnit realitu. Zároveň jsou přesvědčeni o zvládnutelnosti úkolů, které jsou před ně stavěny, a o své kompetenci tyto problémy řešit. Problémy jsou vnímány jako výzvy, jež podněcují aktivitu a úsilí. Androgynie ve shodě s maskulinitou se vyznačuje silnější reakcí na nové situace, vyšším nabuzením a menší kontrolou. Androgynní jedinci lépe volí adekvátní adaptační strategie, což snižuje míru zátěže¹⁷⁴.

Vzhledem k výše uvedeným charakteristikám lze shodně se Schneiderovou tvrdit, že nejefektivnějším způsobem, jak čelit zátěži, je androgynní způsob chování, jenž zahrnuje femininní i maskulinní genderové charakteristiky. Androgynní jedinci se jeví jako vyrovnaní i ve stresových situacích, odolní vůči psychickému vyčerpání a dostatečně sebejistí. Preferují aktivní řešení problémů a vycházejí z pozitivního přesvědčení o zvládnutelnosti situace. Androgynní jedinci věří jak ve své síly, tak i v pomoc druhých při řešení problémů. Předpokládají, že další vývoj lze odhadnout díky tomu, že svět je uspořádán podle určitých pravidel, a proto usilují o aktivní řešení. Projevují také soutěživost, jež vede k vyjádření vlastních zájmů a záměrů jedince a která se opírá o realistický, racionální náhled na svět a asertivní vyjádření svých potřeb¹⁷⁵. Výsledky méně striktního rozlišování mezi mužskými a ženskými rolemi u příslušného pohlaví ukáží později v kapitole 6, v níž se budu věnovat změnám pozice mužů v oblasti práce a rodiny.

¹⁷⁴Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 194-195.

¹⁷⁵Srov. SCHNEIDEROVÁ 2009, str. 201-202.

5 Kapitola 5

Vývoj mužské identity

„Naše společnost nás naučila pohlížet na opačné pohlaví s podezřením a naše kultura v nás vy-
pěstovala ducha konkurenčního boje o různé formy moci.“¹⁷⁶ Přestože jsou lidé jedinečnými
individualitami, v euroamerickém prostoru jsou převážně členy západní kultury. Ta je
podle Petersena charakteristická dualistickým rozlišováním reality, přičemž na jeden
aspekt je vždy kladen větší důraz než na aspekt opačný. Tak dochází k nadřazování
jednoty nad rozdíly, rozumu nad bláhovostí, života nad smrtí, kultury nad přírodou,
sebe sama nad ostatními, duše nad tělem a mužů nad ženami¹⁷⁷. Stejně tak Beasley
tvrdí, že gender odkazuje jak ke dvěma rozdílným a odděleným bytostem, tak k roz-
dělení sociálního jednání do dvou sfér, kdy muž je spojen s veřejným životem a žena
s domácností¹⁷⁸. Pohlaví a rod jsou hlavní kognitivní schémata využívaná k pochopení
okolního prostředí, kdy klasifikujeme lidi, předměty a myšlenky na mužské nebo žen-
ské¹⁷⁹.

Dominance, maskulinita a muži – to jsou základní kameny patriarchy, který byl
v naší společnosti po dlouhou dobu takřka neměnně reprodukován. Rohr a Martos
uvádějí čtyři mýty, které ovládají mysl mužů tak, jak je identifikovala Shaefová, a sou-
hrnně je nazývá „systém bílého muže“. Tento soubor myšlenek a názorů utvrzuje
muže v tom, že jsou tvůrci reality, i když ve skutečnosti jsou v ní uvězněni. Podléhají
přesvědčení o existenci pouze jejich způsobu uspořádání společnosti a jeho nadřaze-
nosti. Další dva mýty ubezpečují muže, že vše je plně v jejich kompetenci, protože
ovládají systém, a že se chovají logicky, racionálně a objektivně¹⁸⁰. Proto se zdá být ži-
vot v rámci těchto pravidel bezproblémový, jasný a předvídatelný, i když při bližším

¹⁷⁶ROHR, MARTOS 2002, str. 29.

¹⁷⁷Srov. PETERSEN, A. *Unmasking The Masculine: 'Men' and 'Identity' In A Sceptical Age*. London: SAGE Publications, 1998, str. 7.

¹⁷⁸Srov. BEASLEY 2005, str. 11.

¹⁷⁹Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 64-65.

¹⁸⁰Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 33-34.

pohledu připomíná člověka, který řeže větev, na níž sedí. Zmíněný systém nedokázal reagovat na události, které mužskou, do té doby neproblematickou, roli vystavily nutnosti obhajoby a redefinice.

Společenské změny překryly rozdíly mezi pohlavími a jak píše Jones „jsme uprostřed vzestupu žen doprovázeného odpovídajícím sestupem mužů.“¹⁸¹ Proto se v části práce věnované krizi mužské identity budu podrobněji zabývat posunem v tradičním postavení žen a mužů, respektive v pohledu na jejich sociální role. Nejprve ale objasním, na jakých patriarchálních základech byla postavena idea mužnosti. V návaznosti na toto téma se ještě budu věnovat pojmu hegemonní maskulinita a jejímu vztahu k patriarchátu.

5.1 Patriarchát

Historicky byl patriarchát v euroamerických podmínkách spojen s tradičním rozdělením rolí společnosti, kde ženě byla vyhrazena soukromá sféra rodiny a péče o děti, kdežto muži náležela starost o materiální zajištění. Krom toho měli muži nezadatelné právo zúčastňovat se veřejného života a aktivně se na něm podílet. I v současnosti představuje tento model jeden ze vzorů mužského chování a identity.

Tradiční společnost byla charakteristická pevnou hierarchií sociálních pozic. Rozdělení moci a úcty se řídilo podle specifických připsaných vlastností jako věk, pohlaví a způsob obživy¹⁸². Nejranější primitivní dělení práce se nejčastěji odkazovalo k roli muže jako lovce, rybáře, válečníka, zatímco ženy pečovali o děti, vařily a staraly se o domov¹⁸³. Žena stála v pozadí, rodila děti a do veřejného světa mužů se zpravidla mohla zapojit jen po boku a prostřednictvím manžela¹⁸⁴. Proto i jednoduchá myšlenka podporující společenské mínění mohla mít velký vliv. Jako například přesvědčení, že ženy mají příliš jemnou mysl, než aby mohly studovat na vysoké škole¹⁸⁵. Znakem mužů byla dominance ve veřejném prostoru a maskulinita jako způsob chování byla normou¹⁸⁶. Hearn píše, že rozdělení mezi soukromou a veřejnou sférou je fundamentální pro patriarchální společnost, k jejímuž udržování sloužila výchova, násilí, sexualita a biologická reprodukce. Kontrola, projevování a udržování dominance bylo zcela v rukou mužů¹⁸⁷.

¹⁸¹JONES 2008, str. 214.

¹⁸²Srov. TURNER, B., S. *Equality, a sociological inquiry*. Chichester: Ellis Horwood Limited, 1986, str. 18.

¹⁸³Srov. HORROCKS 1994, str. 56.

¹⁸⁴Srov. GRÖSSINGOVÁ S. *Silné ženy, slabí muži. Od Kleopatry po Wallis Simpsonovou*. Praha: Brána, 1996, str. 5.

¹⁸⁵Srov. CONNELL 2005, str. 21.

¹⁸⁶Srov. HEARN 1992, str. 11-12.

¹⁸⁷Srov. HEARN 1992, str. 21.

Z patriarchální struktury podle Monicka v současnosti pramení potřeba mužů neustále se prověřovat a testovat mezi sebou. Tvrdí také, že muži jsou na patriarchátu závislí, jelikož jim dodává sebedůvěru¹⁸⁸. Jeden z možných kritických pohledů na patriarchální složku soudobé společnosti přináší Moore a Gillette. Domnívají se, že tradiční vzory myšlenek, pocitů a chování zraňují nejen okolí, ale i samotné muže. Patriarchát popisují jako uvěznující strukturu, protože je založen na strachu – nejen ženy, ale také chlapani se bojí skutečných mužů¹⁸⁹.

5.2 Hegemonní maskulinita

Hegemonní maskulinita může být definována jako způsob genderového chování, jenž zachovává dominantní pozici mužů a podřízenou pozici žen. Je to kulturní, historická a politická interpretace biologického mužství, která je pevně spojena s užíváním institucionální moci. Jejím znakem je úspěšné vyžadování autority, spíše než přímé násilí¹⁹⁰. Mocenské postavení se odráží i v komunikaci, neboť ženy vedou převážně symetrické hovory, které slouží k utváření vztahů. Oproti tomu muži prožívají svět jako hierarchický systém, v němž je nutné si vybudovat své místo. Jejich komunikace je o konkurenci a imponování¹⁹¹. Rozdělení společnosti (ideologické i materiální) na veřejnou a soukromou sféru je samo o sobě formou moci¹⁹². Hegemonie, donucování a nadvláda mužů jsou vyjádřením biologické odlišnosti žen a mužů v kultuře¹⁹³. Podle Vodrážky byla pro Platona i Aristotela pohlavní uspořádanost přirozeným stavem věcí, z něhož pramení sociální privilegia, k nimž patří nadřazenost mužů nad ženami stejně jako nadvláda svobodného člověka nad otrokem¹⁹⁴. Není v tomto kontextu překvapivý názor anglického právníka z 18. století, jehož výrok uvádí Jones, že „zájem manžela a manželky je jediný, a tím je zájem manžela.“¹⁹⁵ Na jiném místě Jones také uvádí, že jak staří Řekové, tak zakladatel moderních olympijských her de Coubertin definovali soutěžícího jako muže. Aktivní účast žen-závodnic na olympiádě byla povolena až roku 1900¹⁹⁶. S dominancí mužů ve společnosti jsou spojeny i sankce pro ty, kteří narušují obraz muže jako nezpochybnitelné entity. Zejména heterosexualita

¹⁸⁸Srov. MONICK 2010, str. 39.

¹⁸⁹Srov. MOORE, R., GILLETTE, D. *Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice*. Praha: Lidové noviny, 2001, str. 10-11.

¹⁹⁰Srov. CONNELL 2005, str. 77.

¹⁹¹Srov. SCHWANITZ 2009, str. 144.

¹⁹²Srov. HEARN 1992, str. 45.

¹⁹³Srov. MORGAN 1992, str. 189.

¹⁹⁴Srov. VODRÁŽKA, M. *Krise politiky jako krize pohlavní mužské identity* [online]. 14.4.2001. [cit. 17. února 2011]. Dostupné na: <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=115130>>.

¹⁹⁵JONES 2008, str. 127.

¹⁹⁶Srov. JONES 2008, str. 63.

je brána jako norma, jíž není možno porušit, jelikož je předpokladem patriarchátu¹⁹⁷. V rámci hegemonní maskulinity je kladen velký důraz na pohlavní orgány, tudíž muži z faktu, že mají penis odvozují svou nadřazenost¹⁹⁸. Dle Hausmanna je muž zejména pohlavní tvor a tato charakteristika dominuje nad všemi ostatními¹⁹⁹.

Přesto Connell nepovažuje hegemonii za strnulou strukturu, nýbrž za historicky proměnlivý vztah. Když patriarchát nebude dále bráněn a potvrzován, mohou být konstruovány nové formy hegemonie²⁰⁰. Domnívám se, že právě Connellův názor může být chápán jako potvrzení změn mocenských vztahů mezi muži a ženami v současnosti. Jak ukáží v následující subkapitole, patriarchální ideál maskulinity prošel zejména v minulém století výraznými změnami, které podkopaly samozřejmost a neproblematickosti konceptu mužnosti. Společenské uspořádání již automaticky nereprodukuje nadřazenost mužů nad ženami, tudíž i muži začínají hledat nové zdroje potvrzení vlastní identity.

5.3 Mužská identita v krizi

Nyní přiblížím hlavní faktory, které se v minulosti podílely na podkopání pevných základů patriarchálního rozdělení moci a rolí ve společnosti. Beasley upozorňuje, že současné zaměření na krizi maskulinity a vnímání této krize není novou záležitostí, což dokládám v následujícím textu²⁰¹. K prvnímu náznaku zpochybnění mužské role a identity došlo dle Badinterové v **17. století** ve šlechtických kruzích Anglie a Francie. Muži, preciózové, se identifikovali s názory emancipovaných žen, odmítali násilí, žárlivost a v módě napodobovali ženskou zdobnost oblečení. K tomu, že se tento trend příliš nerozšířil mezi širší vrstvy, přispěla četná kritika a nařčení z homosexuality, zženštilosti a malichernosti. Definitivního potvrzení se tradiční pojetí maskulinity dočkalo během Velké francouzské revoluce v roce 1789, kdy nebyla ženám přiznána občanská práva a upevnila se dichotomie pohlaví ve společnosti²⁰².

Hlavní hybnou silou změn od **19. století** byla industrializace, jež radiálně změnila požadavky kladené na rodinné uspořádání a organizaci práce. Její vliv přetrvával celé dvacáté století a změny, které nastartovala, reflektoval feminismus svými požadavky na zrovnoprávnění žen. Feministické myšlenky najdeme již v devatenáctém století, kdy vycházely z obecné myšlenky občanství a týkaly se zejména požadavku na volební

¹⁹⁷Srov. ŠMAUSOVÁ, G. *Normativní heterosexualita bez nátlaku k prokreaci* [online]. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2-3/2004, str. 2. [cit. 4. února 2011]. Dostupné na: <http://www.gendersonline.cz/download/Rocnik05_4_2004.pdf>.

¹⁹⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 131.

¹⁹⁹Srov. HAUSMANN, J. *Základy mužského šovinismu*. Ústí nad Labem: Reneco, 2000, str. 46.

²⁰⁰Srov. CONNELL 2005, str. 77.

²⁰¹Srov. BEASLEY 2005, str. 179.

²⁰²Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 21-23.

právo²⁰³. Pro tradiční společnost, jak již bylo dříve napsáno, byla typická hierarchie, pevné rozdělení pozic, moci a úcty na základě připsaných charakteristik. Oproti tomu nástup modernity a s ní spojené industrializace zdůrazňoval výkon a mobilitu více než připsané atributy jedince²⁰⁴. Proces industrializace byl umožněn vynálezy průmyslové revoluce z 18. století a postupně se z Anglie šířil napříč Evropou. Vznikala centra průmyslu, kam se ve velkém počtu stěhovaly rodiny z vesnic. Protože muži trávili většinu dne prací v továrně, vyrůstala generace dětí bez každodenní přítomnosti otců²⁰⁵. Bederman píše, že během druhé poloviny 19. století došlo ke snížení počtu samostatně pracujících osob o polovinu²⁰⁶. Z toho lze vyvodit, že se tito muži nechali zaměstnat jako pracovní síla v průmyslu. Byla tím narušena kontinuita, v níž dříve chlapci pracovali po boku svých otců, učili se od nich jak způsob obživy, tak i celkový přístup k životu. Dříve byli součástí otcova světa, a proto byli přesvědčeni o své důležitosti. Kvůli průmyslové revoluci chlapci nemohli již víc stavět na těsné vazbě s otcem, jakožto základu vlastní identity²⁰⁷. Otec-živitel se stal nepřítomnou postavou, jejíž celodenní práce byla pro děti záhadnou, tajemnou činností. Muž-strážce zákona i přesto disponoval autoritou a mocí nad ženou a dětmi, protože byl jednak zaopatřovatelem a navíc byl tradicí oprávněn reprezentovat rodinu navenek. Nicméně neučil své mužské potomky, jak být sám sebou, protože mu nezbýval čas²⁰⁸. Biddulph se domnívá, že nepřítomnost otce byla důvodem zpochybnění mužské role, potažmo mužské identity, a znamenala konec muže-patriarchy²⁰⁹.

S pokračujícím rozvojem průmyslu ve **20. století** byla stále živá představa muže jako vůdčí osobnosti, jelikož veřejná sféra byla ženám stále do velké míry uzavřena. Přestože identita mladých mužů nebyla formována úzkou vazbou s otcem, tradiční maskulinita se dočkala svého velkého potvrzení, kterým byla **1. světová válka**. Ochrana rodiny, boj za vyšší cíle nebo odolávání riziku a nebezpečí, to byly motivy, které válka mužům nabízela a jimiž zároveň vyzdvihla tradiční pojetí mužnosti²¹⁰. Virilita spojená s násilím se znovu dostala do popředí a byla oceňována²¹¹. Být opět bojovníkem v mužích zaplašilo pochybnosti, úzkost a obavy, zda jsou dostatečně mužní. Jak píše Badinterová, bylo to pouze dočasné uklidnění, jelikož hospodářská recese třicátých let

²⁰³Srov. CONNELL 2005, str. 191.

²⁰⁴Srov. TURNER 1986, str. 18.

²⁰⁵Srov. GIDDENS 1999, str. 75.

²⁰⁶Srov. BEDERMAN, G. *Manliness & Civilization: A Cultural History of Gender and Race in United States, 1880-1917*. Chicago: The University of Chicago Press, 1995, str. 12.

²⁰⁷Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 82.

²⁰⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 88.

²⁰⁹Srov. BIDDULPH, S. *Mužství: Jak zvládat všechny mužské role*. Praha: Portál, 2007, str. 94.

²¹⁰Srov. HORROCKS 1994, str. 60.

²¹¹Srov. EISLEROVÁ, R. *Čtíse a meč, agrese a láska aneb Žena a muž v průběhu staletí*. Praha: Lidové noviny, 1995, str. 190.

znamenal pro mnoho mužů ztrátu sebedůvěry, jelikož jim vzala práci²¹².

Poválečné období bylo v mnoha směrech revoluční. Ženy díky sílícím požadavkům na rovná práva dostávaly větší prostor ve veřejné sféře, což se týkalo zejména možnosti vzdělání a přístupu k zaměstnání. Stále se však automaticky očekávalo, že žena po svatbě přestane pracovat a bude se věnovat péči o muže a rodinu. Krize ekonomiky ve **30. letech 20. století** připravila o práci mnoho mužů, kteří tím ztratili doposud nezpochybnovaný prvek své identity, jímž byla schopnost uživit ženu a děti²¹³. Nezadržitelně sílilo hnutí požadující absolutní rovnost a prosazovalo se studium dívek na univerzitách²¹⁴. **40. léta** byla opět válečným obdobím, kdy se cenila statečnost, odvaha, síla, rozvaha a kamarádství. Následky, které po sobě válka zanechala, jsou snad nejpřesvědčivějším důkazem, že tento způsob posilování mužnosti není už nadále možný²¹⁵. Narůstající egalitarismus vedl k reformám, které se nejvýrazněji promítly do genderových vztahů a stratifikace²¹⁶. Radikální odmítnutí militarismu vedlo v **50. letech** muže k tomu, aby svou identitu odvozovali od množství vydělaných peněz, prestiže povolání a úspěchu, nežli od muskulárně pojaté mužnosti spojené se silou a agresivitou²¹⁷. Klíčovou se stala myšlenka, že zabíjení lidí není přirozená mužská aktivita, a ti, kteří tak jednají, podléhají vymývání mozků²¹⁸. Snaha žít v duchu slavné minulosti zjevně přivedla pouze společenské pohromy, a proto neválečná lehkost nahradila představu o primitivní nadřazenosti²¹⁹. Zároveň se ale muži začínali cítit ohroženi ženami, jimž dala válka možnost zapojit se ve velké míře do placených zaměstnání, které byly mužskou doménou, a podléhali frustraci z nemožnosti uplatnit tradiční hodnoty (síla, podnikavost, nápaditost) ve fádnicích a rutinních pracích na úřadě nebo průmyslu²²⁰. Tělo, pevné svaly a fyzická síla jako zdroj mužnosti byly nahrazeny objemem peněz, které dokázal muž vydělat.

Jak jsem již zmínila výše, ženy se dostaly na válkou uvolněná pracovní místa a obstály v nich. V **60. a 70. letech** se ženy staly samozřejmou pracovní silou a uplatnily se napříč nejrůznějšími obory. Striktní zařazení ženy v soukromé sféře péče o rodinu ztratilo své opodstatnění a nikdo nepochyboval o tom, že ženy mohou a mají pracovat²²¹. Zlepšení přístupu žen ke vzdělání a jejich počty v podnikání přiměly muže začít brát

²¹²Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 25.

²¹³Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 25.

²¹⁴Srov. TURNER 1986, str. 19.

²¹⁵Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 88.

²¹⁶Srov. CHARLES, M., GRUSKY, D.P. *Occupational ghettos. The Worldwide Segregation Of Woman And Men*. Stanford: Stanford University Press, 2004, str. 297.

²¹⁷Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 88.

²¹⁸Srov. HORROCKS 1994, str. 61.

²¹⁹Srov. JONES 2008, str. 213.

²²⁰Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 25.

²²¹Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 15.

ženy opravdu vážně²²². Feminismus a tlaky dalších organizací nutily politický aparát k rozšiřování rovných příležitostí nejenom na papíře, ale zejména v praxi²²³. Hlavním přínosem feminismu bylo upozornění na to, jakým způsobem se uvažovalo o člověku. Mužnost byla brána jako neproblematická identita – neměnná esence – která je spojena s lidmi mužského pohlaví²²⁴. Muži představovali implicitní kategorii, jež byla zároveň kategorií středovou, byli viditelní, ale nevyslovitelní a nebyli o nich kladeny otázky²²⁵. Pod pojmem člověk se bez jakékoli nejistoty myslel muž. Právě tento androcentrismus byl charakteristický pro značnou část vědy a historie. Mimoděk o tom svědčí také pojmenování andragogiky jako vědní disciplíny. Bez feminismu by problematika mužské role nebyla podle Morgana nikdy objevena. Metodou, kterou feminismus použil, byla interpretace, nebo lépe reinterpetace a kritické čtení textů, které se týkaly mužů a maskulinity, i když zdánlivě vypovídali o lidství obecně²²⁶. Muži byli entitou, k níž se vztahovala většina badatelů (teologové, antropologové, literární vědci), pokud uvažovali o humanitě²²⁷. Nebyli objektem zkoumání, nýbrž jeho východiskem. Považují to za potvrzení selektivnosti historie, na což upozorňuje Eislerová, když píše, že historii zaznamenávají dominantní muži pro dominantní muže²²⁸. „*Feminismus odhalil tento skrytý maskulinismus (vyjádřený v obecném užití slova 'muž' ve smyslu člověk) a tím zaměřil mnohem větší uvědomění na muže a na to, jak jsou utvářeni.*“²²⁹ Pozornost upřená na dřívější samozřejmost mužské identity s sebou přinesla také otázku, kdo je tedy nyní mužem a jaké jsou jeho nové vlastnosti. Mužnost jako symbol síly, převahy, brutality a násilí byla odmítána spolu s vietnamskou válkou v šedesátých letech²³⁰. Poprvé v historii začalo hodně mužů zpochybňovat účel a efektivnost válek a upouštět od bezpodmínečného vlastenectví²³¹. Odpověď na otázku po novém základu maskulinity zůstala nezodpovězena, přestože představa muže-živitele již nebyla relevantní. Namísto toho ve společnosti vznikl nový model ženy, který napodoboval mužskou agresivitu²³². „*Tradiční obraz ženy se rozplýval a vznikal nový obraz – obraz ženy jiné, mužnější, silnější, ženy vládnoucí sobě samé a snad i celému světu.*“²³³

²²²Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 39.

²²³Srov. TURNER 1986, str. 19.

²²⁴Srov. BEDERMAN 1995, str. 6.

²²⁵Srov. DUDOVÁ, R. *Noví manažeři: muži v měnících se organizacích* [online]. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2-3/2004, str. 4. [cit. 11. únor 2011]. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik05_4_2004.pdf>.

²²⁶Srov. MORGAN 1992, str. 187.

²²⁷Srov. HORROCKS 1994, str. 12.

²²⁸Srov. EISLEROVÁ 1995, str. 193.

²²⁹HORROCKS 1994, str. 12.

²³⁰Srov. BLY, R. *Železný Jan*. Praha: Argo, 2005, str. 16.

²³¹Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 39.

²³²Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 140.

²³³BADINTEROVÁ 2004, str. 8.

5.4 Mužské hnutí

Pokles průmyslové výroby přesunul těžiště zaměstnanosti do sektoru služeb, kde muž již nebyl dominantní. Ženy byly často preferovány i do dělnických pozic, jednak proto, že podle zaměstnavatelů pracovaly lépe, ale hlavně za nižší mzdu²³⁴. Institucionální reakcí na nejistotu mužů ohledně hledání vlastní identity byl vznik mužského hnutí (American Men's Movement) ve Spojených státech v **80. letech**. Feminismu se podařilo odsoudit patriarchální vzory mužnosti, sociální i sexuální násilí, a tím posílit nedůvěru vůči mužům²³⁵. Neposkytl však adekvátní vzory, které by byly pro muže hodné k následování. Cílem hnutí bylo reflektovat protichůdné požadavky, které jsou na muže kladeny, a upozornit na nesnadnost vyhovění kritériím. Pořádaly se semináře výhradně pro muže, kde mohli diskutovat o svých postojích a problémech²³⁶. Badinterová vidí důvody těchto setkání v tom, že ženy se nebojí zapojit do věcí dříve typicky mužských a muži pod tlakem feminismu reflektují svou identitu²³⁷. Podle Connella si nevědí rady s tím, že je od nich očekáváno jak instrumentální, tak expresivní chování. Mají ukazovat svou fyzickou zdatnost, ale i mezilidské dovednosti²³⁸. Mužské hnutí poskytovalo víc psychologickou pomoc a na podporu orientovaný přístup spíš než politické aktivity. Mělo být podporou pro individuální změnu muže, neboť jeho představitelé tvrdili, že tradiční role zraňují muže i ženy²³⁹. Oproti tomu Groganová zmiňuje názor Chapmanové, která se domnívá, že nový ideál muže 80. let nepředstavuje vzpouru vůči maskulinitě, ale její adaptaci. Kombinace feminismu a společenských změn vedla k fragmentaci mužské identity tím, že zpochybnila její základy. Nová hybridní maskulinita upevňuje pozici v mocenské struktuře a je schopnější udržet si kontrolu²⁴⁰.

Beasley rozlišuje dva směry mužského hnutí. První z nich se zaměřuje na maskulinitu a s ní spojený sociální status, kdežto druhý směr, který nazývá Masculinity Studies, pracuje na kritických analýzách mužnosti a vychází ze zázemí akademické půdy. Během 80. let došlo k rozštěpení mužského hnutí na dílčí skupiny: mýtopoetické hnutí, pro-feministické skupiny, křesťanské spolky, organizace hájící práva mužů a hnutí na ochranu otcovských práv. Muži jsou stavěni do role obětí feminizace jich samotných, čímž nechtěně potvrzují své misogynství, obhajují výhody existujícího společenského uspořádání a domnívají se, že utrpení mužů je důsledkem narůstající feminizace²⁴¹.

²³⁴Srov. JONES 2008, str. 211.

²³⁵Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 12.

²³⁶Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 20.

²³⁷Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 15.

²³⁸Srov. CONNELL 2005, str. 23.

²³⁹Srov. BEASLEY 2005, str. 179.

²⁴⁰Srov. GROGAN 2000, str. 71.

²⁴¹Srov. BEASLEY 2005, str. 177, 180.

Osobně bych nehodnotila rétoriku mužských organizací tak kriticky, neboť existenci změn ve struktuře společnosti je nemožné nevidět a je logické ji reflektovat. Nicméně některá tvrzení (př. Bly a jeho pojetí mužské spirituality) je obtížné interpretovat jinak než jako stesk mužů po pevném patriarchálním řádu. Paradoxně jsou v současnosti mužské organizace pod dvojnásobným tlakem – čelí kritice feminismu, protože brání alespoň některé tradiční mužské vlastnosti, ale zároveň je neobhajují absolutně a oceňují i ty ženské, což vadí zastáncům patriarchálního rozdělení. Proto souhlasím s názorem Beasley, že mužnost je aktuálním akademickým problémem, protože krize maskulinity trvá skoro století a je obtížné být hrdým mužem²⁴². Stále totiž nevíme – muži i ženy – jaké vlastnosti doopravdy muže charakterizují a co se od nich vyžaduje. Obdobné stanovisko zaujímá i Connell, který píše, že autoři textů mužských studií nemají přímo pozitivní názor na předmět svého zkoumání, nicméně tento názor je více pozitivní než z pohledu feminismu, jelikož sociální privilegovanost maskulinity neshledávají jako zcela špatnou²⁴³.

5.4.1 Mužské iniciativy v Česku

Na rozdíl od Spojených států není u nás mužské hnutí zatím příliš silné. Přesto se v kontrastu k feministickému hnutí a iniciativám gender studies začínají objevovat i zde uskupení reflektující postavení mužů, zejména v souvislosti s rodičovstvím. Rozvíjejí se iniciativy, které se zaměřují na muže, jejich potřeby, reagují na změnu společenských požadavků a nabízejí cesty k mužnosti. Vzájemně se liší tyto skupiny ve zdrojích, z nichž čerpají, a ve stanovených cílech. Představím zde tři odlišně zaměřené organizace, které se prezentují vlastním portálem na internetu, jejichž aktivity mají různým způsobem usnadnit mužům život.

Z církevního prostředí čerpá okruh lidí okolo stránek www.chlapci.cz, který se zaměřuje na posílení mužské spirituality. Vyzdvihují potřebu otce v rodině, což vzhledem k silnému křesťanskému akcentu není překvapující. Pravidelně pořádají setkání, která mají nahrazovat tradiční přechodové rituály přírodních národů²⁴⁴. Mužnost spojují s cestou k Bohu a hledáním psychologických archetypů mužství, kterými jsou král, válečník, kouzelník a milovník. Podporují větší otevřenost mužů, jejich zapojení do rodinného života a to vše pevně spojují s vírou. Právě z důvodu těsného napojení na církev, která do značné míry konzervuje tradiční mocenské vztahy v rodině i společnosti, pramení obavy, zda není skrytě posilován právě patriarchální vzor mužnosti.

Velké množství aktivit, seminářů a workshopů nabízí Liga otevřených mužů, která provozuje stránky <http://web.ilom.cz>. Oproti předchozí komunitě vychází pře-

²⁴²Srov. BEASLEY 2005, str. 179.

²⁴³Srov. CONNELL 2005, str. 204.

²⁴⁴O významu iniciačních rituálů více v kapitole 5.5.1

vážně z psychologických východisek a zaměřuje se na hledání identity muže. Do značné míry se snaží o zmírnění vlivu hegemonní maskulinity ve společnosti. Podporuje vzájemná setkávání nad tématy, která muže trápí, aktivní zapojení mužů do výchovy dětí a vyšší zastoupení učitelů ve školství. U mužů klade důraz na odpovědnost, otevřenost, odvahu a originalitu, což sice asociuje tradiční maskulinitu, ale zároveň ji obohacuje o nová témata otcovské péče a otevřený dialog mezi pohlavími. Jak představitelé sami na stránkách uvádějí, nechtějí muže směřovat k předem stanovenému ideálu, ale cílem je, aby muži o sobě přemýšleli.

Zcela odlišně zacíleným sdružením je K213 (<http://k213.cz>), které se snaží změnit dosavadní soudní praxi, podle níž jsou děti ve značné míře svěřovány do výhradní péče matky. Členové spolku pomáhají otcům, kteří se domáhají svých práv u soudu, zveřejňují rozsudky, jež svědčí o automatické preferenci mateřské výchovy, a usilují o změnu v právním systému. Pod hlavičkou tohoto sdružení probíhají často mediálně viditelné akce jako protesty před sídly státních orgánů nebo blokády soudních budov, které mají upozornit na nekompetentní rozhodování soudkyň a soudců.

Z charakteristik výše uvedených sdružení vyplývá, že okruh témat, jimž se věnují je poměrně široký. Nejedná se, pochopitelně, o kompletní výčet sdružení, která se problémy mužů na území Česka zabývají. Chtěla jsem na zmíněných příkladech ukázat, jaké směry mužského hnutí se nejviditelněji rozvíjejí a v čem jsou odlišné. Liší se v idejích, z nichž vycházejí, z čehož plynou i rozdíly v tom, co považují za náplň mužnosti. V různé míře vycházejí z tradiční definice maskulinity, kterou se buď pokoušejí přizpůsobit, nebo ji odmítají jako nevhodnou pro život v soudobé společnosti. Shodným prvkem, který reflektují, je změna společenských požadavků na muže. Z aktivit sdružení K213 lze vyvodit, že se část mužů nebrání přijetí role otce jako pečovatele, a mnohdy o toto právo navzdory předsudkům usiluje. Dalším společným rysem je zdůrazňování otcovské role v rodině, zejména pravidelné trávení času dětí s otcem, které u chlapců podporuje utváření specifické mužské identity. Proto je následující oddíl práce věnován přerodu chlapce v muže a událostem, které mají tuto změnu podporovat.

5.5 Mužnost jako vývojový úkol

Jak již bylo napsáno, nelze se domnívat, že vlastnictví mužského těla dělá z člověka bezproblémového muže. Spíše právě naopak. Connell píše, že jedna věc je narodit se jako muž, ale druhá věc je dosáhnout a hrát maskulinní roli, a tím se stát mužem²⁴⁵. Představa, že mužství přichází samo od sebe, je zářné a přirozené, byla ve druhé po-

²⁴⁵Srov. CONNELL 2003, str. 4.

lovině 20. století definitivně zbořena²⁴⁶. Společnost nabízí mnoho vzorů chování, ale nedává jasná pravidla, podle nichž si máme vybrat. Utváření identity je z velké části v rukou samotného jedince a závisí na jeho volbě²⁴⁷. K pocitu mužství nestačí být XY a mít fungující penis. Chlapec musí od narození vyvíjet úsilí, aby se stal mužem²⁴⁸. Nyní budu popisovat, jakým způsobem jsou chlapci vedeni k tomu, aby se stali muži, popřípadě jaké překážky se jim staví do cesty.

Téměř ve všech kulturách se muži nerodí, ale utvářejí se. Daleko větší význam přikládaly tradiční kultury pubertě a iniciačním obřadům chlapců nežli dívek²⁴⁹. Jelikož je ženství odvozováno ze schopnosti stát se matkou, žena se definuje na základě toho, co je, a nikoli na základě toho, čím chce být. Definice muže se však symetrickým způsobem neformuluje, muž je stále vnímán na základě toho, co dělá, a nikoli na základě toho, co je. Biologické hledisko tak platí pouze pro ženy²⁵⁰. Podle Poněšického je mužská identita sekundární, odvozená, ale zároveň striktně odlišená od identity ženské, což způsobuje její křehkost. Muži v sobě musí soustavně potlačovat ženskou identitu a dokazovat své mužství²⁵¹. To vede k tomu, že je mužská identita méně pevná, k čemuž přispívají obtížně splnitelné požadavky společnosti, kdy muži mají být jak úspěšní, tak i emotivní²⁵². Ztotožnění se s matkou, které je třeba potlačit, se nazývá protofeminita a pouze odloučením od této prvotní ženskosti se může dále rozvíjet mužská identita, maskulinita²⁵³. Přestože neexistuje jedno univerzální mužství²⁵⁴, jsou chlapci společenskými a psychologickými silami nuceni směřovat k určitému typu maskulinní identity. Tím mají přemoci protofeminitu a oddělit se od matky²⁵⁵. Dokud se muž nezformuje prostřednictvím společensky organizovaného rituálu, je pouze mužským dítětem, které vyrůstá ve společnosti žen a může se chovat jako ony²⁵⁶. Muž „*chce-li dát najevo mužskou identitu, musí sebe i ostatní přesvědčit o třech věcech: že není žena, dítě ani homosexuál.*“²⁵⁷ Negativní vymezení maskulinity přináší chlapci potíže, protože jeho mužství je vratké a pozdější než ženskost děvčete. Maskulinita je až druhotná, není prvopočátečním a přirozeným stavem. Moc, která dříve mužům soužila jako krunýř, je ze všech stran napadána argumenty feminismu, a muži podléhají pocitům úzkosti, strachu z žen, hněvu, impotenci, ztrátě orientačních

²⁴⁶Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 9.

²⁴⁷Srov. GIDDENS, A. *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press, 2002, str. 80.

²⁴⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 48.

²⁴⁹Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 50.

²⁵⁰Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 131.

²⁵¹Srov. PONĚŠICKÝ 2003, str. 81

²⁵²Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 21.

²⁵³Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 51-52.

²⁵⁴Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 47.

²⁵⁵Srov. HORROCKS 1994, str. 89.

²⁵⁶Srov. SCHWANITZ 2009, str. 65.

²⁵⁷BADINTEROVÁ 2005, str. 40.

bodů, nenávisti k sobě i ostatním²⁵⁸. Nestabilní identita se dále projevuje v homofóbií, misogynií a šovinismu, jelikož radikální vymezení se vůči ohrožujícím prvkům pomáhá chránit sebepojetí. Tak se rodí muž-macho, jenž potřebuje dát všem okolo vědět, že je nepochybně pravý muž²⁵⁹. Náplň role muže spočívá v ostrém odmítnutí všeho, co je ženské, i když je to umělá stylizace, která pojmenovala určitou oblast chování a postojů jako mužskou²⁶⁰. I z běžné řeči vyplývá, že mužství je více úkol a cíl, takže často slyšíme výzvu „buď muž“, což naznačuje, že nejde o nic samozřejmého²⁶¹. Mezi základní poučky, které jsou, ať už bezděčně nebo záměrně, aplikovány při výchově chlapců, vybírám tyto: „kluci nebrečí“; „správný muž je orientován na výkon“; „měl by ses snažit v něčem vyniknout“; „jsi-li muž, tělo tuž“; „mladý muž i starý vdovec byl a bude vždycky lovec“²⁶². Maskulinita je tedy spíše reakcí než přijetím. Hoch se staví do opozice – není matkou, nemluvnětem, ani dívkou. Mužnost staví na odstranění pochybností. Ohrazuje se proti podezření, že není tím, za koho se považuje. To ale vyvolává pochyby v něm samotném, zda je jeho mužství opravdové²⁶³. Chlapec během dospívání musí překonat tělesnou a psychologickou propast, která odděluje dětství od dospělosti. Shilling deklaruje, že požadavky, které jsou na něho kladeny jako na dítě, nebo jako na dospělého, se neustále zvyšují. Významným prvkem je sebekontrola spočívající v používání odpovídajícího jazyka, myšlení, chování a utváření civilizovaného dojmu²⁶⁴.

Jak píše Badinterová, chválu na muže dnes slyšíme stále vzácněji²⁶⁵. Je tedy problémem v mužích samotných, v jejich lpění na tradiční definici maskulinity, nebo v požadavcích žen, které lze obtížně zkombinovat? Otázkou je, jaký by vlastně měl muž být. Podle Šmolky by měl něčím imponovat, něco umět a být vybaven užitečnými znalostmi a vědomostmi, v čemž vidím zřetelný odkaz k tradiční maskulinitě. Zároveň by měl naplnit očekávání budoucích partnerek a měl by umět naslouchat, vyjadřovat a vnímat emoce, což jsou vlastnosti považované za femininní²⁶⁶.

Domnívám se, že vrozené predispozice mužů, hrají v tomto problému jen malou roli. Hlavní příčiny spatřuji v silném sociálním a mediálním tlaku, který mužům říká, jak by se měli chovat. Protože byli během výchovy konfrontováni spíše s tradičními mužskými rolami a hodnotami, je pro ně obtížné požadavky skloubit. Snaha vyhovět novým kritériím krásy, štíhlosti, empatie nebo trpělivosti se střetává se zažitým vnímá-

²⁵⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 40-41.

²⁵⁹Srov. HORROCKS 1994, str. 90.

²⁶⁰Srov. SCHWANITZ 2009, str. 65.

²⁶¹Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 13.

²⁶²Srov. ŠMOLKA P. *Muž a žena – návod k použití*. Praha: Portál, 2004, str. 99.

²⁶³Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 60-61.

²⁶⁴Srov. SHILLING 1993, str. 160-161.

²⁶⁵Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 115.

²⁶⁶Srov. ŠMOLKA 2004, str. 100.

ním genderových rolí. Badinterová uvádí charakteristiku tradičního mužského ideálu, který je vyjádřen čtyři imperativy, jimiž se musí „pravý“ muž neustále řídit. Prvním z nich je příkázání *no sissy stuff*, podle něhož se musí vzdát veškeré ženskosti a zapudit tak část sebe sama. Není bráno v potaz, že i muži mají citové potřeby, které chtějí projevit. Krom toho muž potřebuje stále dokazovat, že je nadřazený, úspěšný a mocný, což shrnuje požadavek *the big wheel*. Třetím imperativem je *sturdy oak*, který zdůrazňuje samostatnost a spoléhání jen na sebe sama. Muž proto nesmí projevit dojetí, slabost a zradit tím mužskou neochvějnost. Posledním příkázáním je *give'em hell*, které zdůrazňuje povinnost být silnější než druzí, předvádět svoji pozici a být ochotný podstoupit všechna rizika²⁶⁷.

Výše zmíněné pojetí Badinterové je do značné míry totožné s obsahem tradiční maskulinity v popisu Rohra a Martose. „Běžný muž“ je ve společnosti chápán jako John Wayne, Rambo nebo James Bond. Je to mužnost byznysmena, magnáta a podnikatele. Běžný muž je vždy mužný, jasný, přímý a není na něm nic zženštilého. Ostatní muži ho respektují pro jeho sílu, zdatnost a úspěch. Ženy ho obdivují, bojí se ho, chtějí ho, ale nikdy ho nemohou vlastnit. Taková maskulinita je maskou, kterou si muži nasazují, když si nejsou jisti svou mužností²⁶⁸. Potvrzuje to také Schwanitz, který tvrdí, že machistické chování je v podstatě kompenzační. Čím víc se někdo bez zábran naparuje, tím je nejistější. Čím domýšlivěji se někdo chová vůči ženám, tím křehčí je jeho mužská identita²⁶⁹.

5.5.1 Iniciační rituály v tradičních kulturách

Kultury přírodních národů kladou extrémní důraz na iniciační rituály, které mají z chlapců vytvořit muže. Věk, v němž chlapci podstupují iniciaci se sice mezi kmeny různí a proces může být rozdělen do delšího období, účel je však vždy stejný. Cílem je přetnutí pout mezi matkou a synem²⁷⁰. Mladí muži musí podstupovat zkoušky, omezení, výzvy, úsměšky, izolace, hladovění, jež symbolizují popohánění do dospělosti. Nejprve musel být chlapec oddělen od ochránářské ženské energie a pak byl zavede do rituálního prostoru, kde mohl přijmout novou mužnost²⁷¹. Chlapec se během iniciačních rituálů učí překonávat paniku a důvěřovat vlastním silám. Stará role dítěte v jeho nitru končí po úspěšném absolvování všech zkoušek a překonání nástrah. Přijetím maskulinní role potvrzuje své postavení ve společnosti, ztrácí stará práva a povinnosti a získává nové²⁷². Rituály úzce souvisejí nejen s poznáním mysli, ale také s po-

²⁶⁷Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 127-128.

²⁶⁸Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 37.

²⁶⁹Srov. SCHWANITZ 2009, str. 75.

²⁷⁰Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 55.

²⁷¹Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 50.

²⁷²Srov. SCHWANITZ 2009, str. 66.

znáním těla a jeho přijetím²⁷³. Nezbytnou součástí iniciačních rituálů je smrt. Musí zemřít chlapecké ego, jeho způsoby myšlení, cítění a konání, čímž se rodí nový člověk²⁷⁴. Mužská iniciace je považována za nezbytnou, jelikož učí požadovanému chování. „*Když nějaká kultura přestane zasvěcovat své mužské nositele do správného zacházení s mocí a silou, lze předpokládat, že ji téměř okamžitě zneužijí, nebo před ní uniknou, což je obojí ztrátou pro jejich komunitu.*“²⁷⁵

Iniciace zahrnuje tři etapy, z nichž první je odloučení od matky a ženského světa, následuje přesun do neznámého prostředí a podstoupení veřejných zkoušek. Odříznutí od matky způsobuje pocity beznaděje a úzkosti, neboť chlapci mají zakázáno se stýkat s matkou a ostatními ženami, dokud nedosáhnou stavu úplného mužství. Chlapec se musí začlenit do světa mužů, přijmout jejich způsob komunikace, hodnoty a vlastnosti, jinak nemá šanci přežít. Zkouškami musí chlapci prokázat svou odvahu, přestože si jako následek často odnášejí fyzické i duševní jizvy. Tyto jizvy jsou důkazem jejich změny v muže²⁷⁶.

5.5.2 Alternativy iniciačních rituálů v západní společnosti

Západní společnost svým mužským příslušníkům nepředepisuje žádné specifické úkoly, jejichž splněním by získali nezpochybnitelnou mužnost. Jelikož ve výchově dětí stále dominují ženy a otcové jsou v zaměstnání, je pro chlapce obtížné odpoutat se od matky a jejího mateřského chování²⁷⁷. Přesto západní kultura nabízí několik forem mužské pseudoiniciace, z nichž nejčastější je povolání k vojenské službě²⁷⁸. Absolvoování výcviku mělo z každého nováčka „udělat chlapa“, k čemuž sloužilo ponižování a potlačování individuální identity²⁷⁹. Vzhledem k účelu výcviku byl kladen důraz na fyzickou kondici, psychickou odolnost, rychlost, podřízení se rozkazu, úctě k autoritám. Voják byl symbolem mužnosti v tradičním pojetí, akcent směřoval na sílu a potenciální agresivitu. Bell a Holliday s odkazem na Butler zdůrazňují, že vojenské pojetí mužnosti směřuje k udržení ostré hranice mezi heterosexuální a homosexuální²⁸⁰.

Poněkud odlišný způsob alternativní iniciace probíhá v rámci pouličních gangů. Chlapec se socializuje do prostředí, které ve velké míře odmítá hodnoty a normy společnosti, tudíž obraz mužnosti, k níž se chce přiblížit, je v rozporu s představou majo-

²⁷³Srov. MONICK 2010, str. 36.

²⁷⁴Srov. MOORE, GILLETTE 2001, str. 17.

²⁷⁵ROHR, MARTOS 2002, str. 15.

²⁷⁶Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 73-75.

²⁷⁷Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 55.

²⁷⁸V ČR byla základní vojenská služba zrušena roku 2004 a od 1.1. 2005 je armáda plně profesionální.

²⁷⁹Srov. MOORE, GILLETTE 2001, str. 16.

²⁸⁰Srov. BELL, D., HOLLIDAY, R. *Naked as Nature Intended* [online]. Body & Society. Vol. 6 (3-4): 127-140. [cit. 25. únor 2011]. Dostupné na: <socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080229094040.pdf>.

rity²⁸¹. Podobně jako u vojáka je glorifikována síla, ale zároveň odmítání vnější autority, násilí jako norma a nadřazenost mužů (členů gangu) nad všemi ostatními.

Proč západní civilizace nedisponuje obecným zvykem, jak zprostředkovat chlapcům vstup do světa mužů, potažmo dospělých obecně? Hlavní důvod vidím v tom, že přírodní národy mají stále zachovanou dělbou práce podle pohlaví, potažmo genderu. Nezáleží na tom, zda se mezi kulturami liší konkrétní náplň práce, podstatné je to, že existuje určitý prostor a okruh činností, které jsou striktně vyhrazeny buď ženám, a nebo mužům. Jelikož v naší společnosti tato radikální dichotomie již neexistuje, nevzniká tím prostor, do něhož by chlapci mohli být uváděni jako do specificky mužského. Také genderové role procházejí redefinicí a dříve typicky mužské posty jsou v rukou žen. Chybí tedy nejen sociální prostor, ale také konkrétní role, k nimž by mužská iniciace měla směřovat.

Dříve byly iniciační rituály spojeny s traumatem, kdy chlapec překonával bolest a sám sebe, aby se stal mužem. Pouze starší muži se mohli na rituálu podílet. Oproti tomu dnes, není jasné, co z chlapců dělá muže. Je to odchod z náručí matky? Volba studia proti vůli otce? Cestování po světě? Jára k tomu říká, že iniciace již není jednorázovým aktem, je spíše průběžná a neodehrává se ve výhradně mužském prostoru. K potvrzení mužství je potřebné uznání od žen²⁸².

²⁸¹Srov. MOORE, GILLETTE 2001, str. 16.

²⁸²Srov. FROZEN, M. *Nejsme machové, ani ufnukanci, říká šéf Ligy otevřených mužů* [online]. 29. 5. 2009 [cit. 17. únor 2011]. Dostupné na: <http://xman.idnes.cz/nejsme-ani-machove-ani-ufnukanci-rika-sef-ligy-otevrenych-muzu-p70-/xman-styl.aspx?c=A090528_133626_xman-styl_fro>.

Kapitola 6

6 Vybrané aspekty mužské identity

Mužství se nepojí pouze s biologickým tělem, ale také se specifickými rolemi, které zásadně ovlivňují identitu muže. Ve vnímání mužnosti se odráží jak práce, tak i pozice v rodině. Tyto role, jež začleňují muže do sociálních vztahů, se změnily, přičemž muži jednak ztratili výsadní postavení ve veřejném prostoru, jednak získali přístup do rodičovské péče. V rámci této kapitoly se proto budu věnovat významu placené práce a otcovství pro maskulinní identitu.

Vývoj dělby práce v patriarchálním uspořádání společnosti do značné míry oddělil sféru rodiny od práce. Muži se realizovali ve veřejném prostoru, v práci a zájmech spolu s ostatními muži. Tradiční genderová role muže ve společnosti obsahovala odpovědnost za obživu jeho rodiny. I když se akcent ze zemědělské výroby přesunul do oblasti průmyslu, role muže-živitele byla udržována a sféra placeného zaměstnání byla dlouhou dobu takřka zapovězena ženám²⁸³. Díky industrializaci a rozvoji sektoru služeb přestala být práce spojována výhradně s fyzickou silou, což změnilo požadavky na vlastnosti těch, kteří ji chtěli vykonávat. Jak jsem zmínila v části práce věnované krizi mužské identity, od 50. let 20. století začali muži víc než fyzickou sílu zdůrazňovat jako důkaz mužnosti svoji schopnost vydělat peníze.

6.1 Práce jako zdroj mužské identity

Práce v obecném i specifickém smyslu je považována za základní prvek identity²⁸⁴. Práce je charakterizována jako plánovitá a vědomá činnost, kterou člověk vykonává s nasazením psychických a fyzických sil a která vede k uspokojení potřeb jedince. Může být placená, neplacená, ohodnocena protislužbami nebo dobrovolná²⁸⁵. V ang-

²⁸³Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 267.

²⁸⁴Srov. MORGAN 1992, str. 76.

²⁸⁵Srov. JANDOUREK 2001, str. 191.

ličtině vyjadřují práci dva termíny a to „labour“ a „work“. Práce jako „labour“ představuje tělesnou aktivitu, která zajišťuje přežití, a produkty takové práce jsou konzumovány relativně bezprostředně. Oproti tomu „work“ je činnost, při níž člověk vytváří hodnoty a objektivizuje okolní svět²⁸⁶.

Až do devatenáctého století trávili muži většinu času tím, že tvořili a vyráběli věci. Pracovali zejména rukama, jejich výrobky byly praktické a užitečné. Dnes se muži nemusí angažovat v tvorbě předmětů, místo toho vyrábějí peníze. Vydělání peněz je cíl²⁸⁷. Náplň pracovní činnosti je často nudná, monotónní a silně diferencovaná, kdy jedinec přichází do styku pouze s malou součástí výsledného produktu.

Práce byla dlouhou dobu organizována za předpokladu, že pracující jsou muži, a pokud mají děti, tak se o ně stará manželka²⁸⁸. Pracující otec symbolizoval v rodině autoritu a matka v domácnosti pečovala o děti a byla ztělesněním emocionality²⁸⁹. Genderové charakteristiky femininity a maskulinity se promítaly i do prací, které měly vyjadřovat odlišnosti mezi jejich příslušníky. Brouk uvádí, že práce v sobě nese mužský charakter, a proto „*důležité a důmyslné vyžadující práce zastával a zastává muž*“.²⁹⁰ Mužské práce jsou obecně spojeny s nálepkou kvalifikovanosti, obtížnosti, nebezpečí, špíny, zajímavosti a pohybu. Práce žen se vyznačují nekvalifikovaností, snadností, malým nebezpečím, čistotou, nezáživností a prostorovou stálostí. Problémem takového rozlišení je jeho neaktuálnost, neboť mnoho mužů vykonává práce, které by se podle předchozího popisu daly zařadit mezi femininní, a naopak²⁹¹.

V moderní společnosti je termín práce synonymem pro placené zaměstnání. Práce jako zaměstnání se vyvinula díky vzrůstající dělbě práce a rozvoji průmyslu. V minulosti práce směřovala k přetváření sociálního i přírodního prostředí člověka, kdežto institucionalizovaná práce ve smyslu zaměstnání umísťuje člověka ve společenské struktuře²⁹². Morgan rozlišuje dva aspekty spojené s prací – jednak je to práce samotná, jednak významy, které jsou z ní odvozovány do genderových rolí²⁹³. Přes všechny změny, ke kterým došlo během 20. století v ekonomice a na pracovním trhu, je placená práce stále úzce spjata s hodnotami tradičního mužství²⁹⁴. Pokud tedy muž zaujímá vysoce hodnocené pracovní místo, potvrzuje, že je schopen následovat tradiční ideál mužnosti. Jak jsem již ukázala v části věnované krizi mužské identity, placené zaměstnání

²⁸⁶Srov. ŠIMEK, D. *Otevřená práce*. Olomouc: UP, 1996, str. 6.

²⁸⁷Srov. ROHR, MARTOS 2002 str. 58.

²⁸⁸Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 300.

²⁸⁹Srov. CONNELL 2005, str. 166.

²⁹⁰BROUK, B. *Lidská duše a sex*. Praha: Odeon, 1992, str. 30.

²⁹¹Srov. MORGAN 1992, str. 80-81.

²⁹²Srov. ŠIMEK 1996, str. 9.

²⁹³Srov. MORGAN 1992, str. 75-76.

²⁹⁴Srov. DUDOVÁ, R., KRÍŽKOVÁ, A., FISCHLOVÁ, D. *Gender v managementu: kvalitativní výzkum podmínek a nerovností v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006, str. 24.

přestalo být definitivně v 50. letech minulého století výhradně mužskou záležitostí²⁹⁵.

Morgan uvádí závěr Inghama, který výzkumem zjistil, že muži přisuzují ve svém životě práci nadřazené místo. Považují převahu práce za normální a představa, že by jí v budoucnu měli méně, je pro ně nepřijemná. Takto pojímaná práce odkazuje na patriarchální strukturu, která utváří vztahy mezi muži a ženami, jelikož přímo spojuje maskulinitu a placenou práci. Muži podléhají přesvědčení, že nejlepším způsobem, jakým lze prokázat a potvrdit jejich mužnost, je celodenní setrvání v zaměstnání, přičemž měřítkem mužnosti je množství vydělaných peněz. S ohledem na základní otázku identity Kdo jsem? proto muži spíše než ženy odpovídají v termínech, které se vztahují k vykonávané profesi. Ženy se naopak častěji vztahují k okruhu rodiny²⁹⁶. Podobně také podle Dudové konstruuji ženy svou osobní identitu ve více oblastech zároveň, zatímco pro muže je převažujícím zdrojem identity vykonávání placené práce²⁹⁷. To potvrzuje výrok Badinterové, podle něhož muž není charakterizován tím, čím je, ale tím, co dělá²⁹⁸.

Klasické pojetí celoživotní, nepřerušované kariéry na plný úvazek a model živitele rodiny jsou ve své podstatě maskulinní a zdůrazňují genderovou povahu mocenských vztahů v organizaci²⁹⁹. Práce může být příležitostí k vykonávání moci nebo prostředkem k hledání identity³⁰⁰. Důkaz o tom, že patriarchální chápání kvalifikovanější práce jako práce mužské stále přežívá, poskytuje jev pojmenovaný jako „skleněný výťah“. Po nástupu do zaměstnání muži rychleji stoupají v hierarchii, zvláště pokud nastoupí do oboru, v němž převažují ženy. Tento trend vychází od nadřazených, často také mužů, a projevuje se osobním koučováním a podporou³⁰¹. Určitá pracovní místa mohou být silně genderová vzhledem k očekávání jiného chování mužů a žen, příkladem je takřka nulový počet pečovatелů v jeslích³⁰². Muži sice navenek uznávají rovnoprávnost, současně jsou ale přesvědčeni, že rovnost pohlaví je slučitelná s dosavadním rozdělením práce³⁰³. Hájek se zmiňuje o tom, že vztah mužů k zaměstnání je ovlivněn poměrem mužů a žen, od čehož se odvíjejí jejich ambice a identifikace s konkrétní pozicí³⁰⁴.

Vztah mezi mužem a jeho zaměstnáním je komplexní v tom smyslu, že mu umožňuje přežít, ale také ho může zničit. Riziko úmrtí na pracovišti je u mužů nesrovnatelně

²⁹⁵Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 287.

²⁹⁶Srov. MORGAN 1992, str. 76-77.

²⁹⁷Srov. DUDOVÁ, KRÍŽKOVÁ, FISCHLOVÁ, 2006, str. 24.

²⁹⁸Srov. BADINTEROVÁ 2004, str. 131.

²⁹⁹Srov. DUDOVÁ, KRÍŽKOVÁ, FISCHLOVÁ, 2006, str. 24.

³⁰⁰Srov. VOHLÍDAOVÁ, M. *Mají muži a ženy v ČR odlišné postoje k práci?* [online]. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 1/2006, [cit. 26. únor 2011]. Dostupné na: <www.genderonline.cz/download.php?soubor=17>.

³⁰¹Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 282.

³⁰²Srov. MORGAN 1992, str. 97.

³⁰³Srov. DUDOVÁ, KRÍŽKOVÁ, FISCHLOVÁ, 2006, str. 26.

³⁰⁴Srov. HÁJEK 1997, str. 9.

vyšší nežli u žen³⁰⁵. Je zdůrazňován tlak na vysoký výkon, který může vést k velkému zatížení stresem a hrozbě koronárních onemocnění³⁰⁶. Pojem stres vyjadřuje fyzikální i psycho-medicínskou dimenzi zátěže, jejíž zdroje lze nalézt v osobním životě, ale častěji na pracovišti³⁰⁷. Právě dlouhodobý stres může vést ke kolapsu mužů na pracovišti³⁰⁸. Negativa pracovního nasazení potvrdil výzkum, z něhož vyplynulo, že zdravotními potížemi trpí ve větší míře zaměstnaní muži³⁰⁹. Syndrom vyhoření ohrožuje nemanuálně pracující muže podobně jako nebezpečí vážného úrazu je hrozbou dělníka. I když muži nemusí být zcela spokojeni se svou prací, snaží se nalézt na ní to nejlepší, aby mohli práci povýšit na víc než pouhé zaměstnání³¹⁰. Při výkonu profese je syndrom vyhoření následkem chronického, nezvládnutého stresu, demotivace a přesvědčení o nemožnosti dosáhnout stanoveného cíle³¹¹. Maskulinita je považována za faktor, jenž zvyšuje pravděpodobnost stresu a poskytuje odlišné, méně adaptivní, strategie jeho zvládnutí³¹². Rohr se domnívá, že ztotožnění se s patriarchální mužností často vede k workoholismu³¹³. U mužů se považuje za přípustnější, pokud pracují v provozech s toxickými látkami, které mohou mít negativní vliv na tělo, přestože jsou považováni za ty, kteří mají vzhledem k rodině plnit roli živitele³¹⁴.

Maskulinita a práce jsou ve vztahu také vzhledem k ideálu zodpovědnosti. Pokud zaměstnání s sebou nese zodpovědnost, zvyšuje se identifikace jedince s danou pozicí. Může se týkat například zodpovědnosti za peníze, výrobní tajemství, bezpečnost a kvalitu produktů³¹⁵. Práce nejenže zajišťuje obživu, ale je z ní odvozováno uznání společnosti, pocit sebeúcty a podílí se na udržení fyzického a duševního zdraví³¹⁶. Shodně s tvrzením Connella se Morgan domnívá, že různé druhy zaměstnání generují odlišné druhy maskulinity. Jiný koncept mužnosti se může vytvářet v dělnických rodinách nežli u pracovníků v managementu³¹⁷.

Jak vyplývá z předchozích odstavců, výkon zaměstnání je pro muže důležitou, ne-li klíčovou, složkou sebepojetí. S prací spojují možnost realizovat se, uplatnit své vlastnosti a vydělat peníze. Proto ztráta zaměstnání, zejména dlouhodobého charakteru,

³⁰⁵Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 471.

³⁰⁶Srov. JANOŠOVÁ 2008, str. 22.

³⁰⁷Srov. KEBZA, V. *Chování člověka v krizových situacích*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2009, str. 19.

³⁰⁸Srov. KOCH, R.; NAUMANN, F. *Moderní muž na prahu třetího milénia*. Praha: Ikar, 1999, str. 25.

³⁰⁹Srov. BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002, str. 103.

³¹⁰Srov. MORGAN 1992, str. 79.

³¹¹Srov. KEBZA 2009, str. 88.

³¹²Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005, str. 188.

³¹³Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 94.

³¹⁴Srov. RENZETTI, CURRAN 2003, str. 469.

³¹⁵Srov. MORGAN 1992, str. 89-90.

³¹⁶Srov. BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. 2002, str. 11-12.

³¹⁷Srov. MORGAN 1992, str. 96.

představuje vážné narušení identity.

Nezaměstnanost ústí v pocit nadbytečnosti, které pramení z nedůvěry v sebe sama³¹⁸, snižuje se sebeúcta a pocit společenské potřebnosti. Muž má omezený kontakt se spolupracovníky, kteří předtím tvořili součást jeho života. Hovoří o ztrátě osobního statusu, kontroly nad životem a vykojení z obvyklého životního stylu³¹⁹. Nedobrovolné vyřazení z práce má pro osobní život negativní sociální, psychologické i zdravotní důsledky³²⁰. Ti, kteří nejsilněji integrují zaměstnání do vlastního sebepojetí, jsou pochopitelně nejvíce ohroženi šokem z nezaměstnanosti. Dlouhodobá absence placené práce je považována za narušení základního pilíře mužské identity. Toto tvrzení koresponduje s chápáním maskulinity jako schopnosti, přičemž fakt, že muž nevydělává peníze je vnímán jako důkaz jeho neschopnosti³²¹. Zatímco ženám dává společnost ve větší míře možnost realizovat se v alternativní oblasti péče o rodinu, u mužů je psychosociální zátěž plynoucí z nezaměstnanosti větší, jelikož uplatnění se v rodinné sféře není vnímáno stejně jako u žen³²².

Buchtová uvádí, že muži nevnímají výpověď ze zaměstnání tolik jako psychický šok, spíše zaujmají obrannou pozici, z níž kritizují rozhodnutí organizace o jejich propuštění. Až čtyřikrát častěji než ženy shledávají ztrátu zaměstnání jako příležitost a výzvu k hledání nové práce, přičemž se snaží co nejvíce využít podmínky dosavadního zaměstnání. Avšak pro muže je ztráta pracovní funkce více než dvakrát tak závažnější, než jak ji pocítují ženy. Také s ohledem na vztahy popisují více muži než ženy, že ztráta práce zvýšila napětí uvnitř rodiny. Hlavní obavou mužů byl strach z toho, jak okolí přijme fakt, že ztratili roli živitele rodiny³²³. V návaznosti na ztrátu zaměstnání se u mužů zvyšuje tendence ke konzumaci alkoholu, tabákových výrobků a nelegálních drog více nežli u žen³²⁴. Lze se tedy domnívat, že pokud muž přijde o své postavení muže-živitele (nebo spoluživitele), může směřovat snahu o potvrzení své mužnosti do jiných oblastí, jež jsou spojeny s tradiční maskulinitou.

Představa muže jako hlavního ekonomického pilíře rodiny je z předchozích informací více než zřejmá. Přesto se stále více rozšiřuje počet žen, které nejenže umí finančně zabezpečit svůj život, ale jsou schopné se postarat také o celou rodinu. Proto se budu v další části věnovat trendům, které stále více otevírají rodinnou sféru mužům.

³¹⁸Srov. MORGAN 1992, str. 113.

³¹⁹Srov. KEBZA 2005, str.198-199.

³²⁰Srov. BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. 2002, str. 76.

³²¹Srov. MORGAN 1992, str. 118.

³²²Srov. BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. 2002, str. 100.

³²³Srov. BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. 2002, str. 85-87.

³²⁴Srov. BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. 2002, str. 117.

6.2 Identita muže v rodině

Přestože je otcovství záležitostí biologickou, v mnoha situacích je důležitější jeho sociální stránka – závazky, povinnosti a práva k dítěti. Z tohoto důvodu může být role otce odejmuta bez ohledu na biologickou skutečnost, jestliže muž neplní povinnosti a nevyžaduje svá práva³²⁵. Pokud se muž identifikuje s tradiční představou živitele rodiny, lze se domnívat, že množství času, které tráví doma je poměrně malé. Narůstá ale také množství mužů, kteří se chtějí aktivně zapojit do péče o své děti a dávají přednost rodině před prací. Přestože muži na rodičovské dovolené jsou menšinou (v Česku cca 2%), nejsou ani zanedbatelní³²⁶. Současně se zvyšují počty mužů, kteří se rozvádějí nebo jsou od dětí odloučeni, a přitom mají povinnosti k potomstvu. Vzrůstá také počet mužů, kteří vychovávají své děti sami³²⁷. Paralelně s tím Fafejta tvrdí, že se v absolutních číslech počet dětí žijících s otcem snižuje, a to ze dvou důvodů – rodí se méně dětí a roste počet rozvodů. Percentuální počet otců majících děti alespoň ve střídavé péči se nicméně zvyšuje³²⁸. Maříková s odkazem na zahraniční studie tvrdí, že u mužů se bezdětnost pojí zpravidla s nižším vzděláním, nižšími pracovními pozicemi a nižším výdělkem, zatímco u žen je tomu naopak³²⁹.

Ve vztahu mezi rodinou a prací funguje výrazný stereotyp, který výkon rolí vztahujících se k rodině považuje za „ne-práci“³³⁰. Tento přístup vychází z tradičního genderového rozdělení rolí, které mužům vyhrazovalo působení ve veřejném prostoru.

6.2.1 Historie otcovství

Zoja zmiňuje častou domněnku, že patriarchátu západní společnosti předcházely v prehistorické době matriarcháty, jak je tomu dodnes v některých přírodních kulturách. Co ale není stále zcela jasné, jsou mechanismy, jimiž se muži dostali do výsadního společenského postavení, na němž se snaží udržet i nyní³³¹. S tím, jak se postupně zvyšovala schopnost skupin uživit se a dosáhnout přebytků, vyvstala potřeba ošetřit způsob, jak tento majetek předat. A právě patriarchát umožnil předávat majetek v linii z otce na syna. V antice neměl syn bez otce identitu ani čest, neboť otec představoval společnost a dítě bez otce nemohlo mít žádnou úctu³³². Otec disponoval absolutní

³²⁵Srov. FAFEJTA 2004, str. 17.

³²⁶Srov. ŠMÍDOVÁ, I. *Pečovatelská otcovství: Zkušenost a genderové vztahy*. Brno: FSS MU, 2008, str. 17.

³²⁷Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 160-162.

³²⁸Srov. FAFEJTA, M. *Otcové – vymírající druh* [online]. [cit. 16. únor 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46007680-otcove-vymirajici-druh>>.

³²⁹Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Trh práce a rodičovství*. In *Vztahy, jazyky, těla. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha: FHS, 2007, str. 111.

³³⁰Srov. ŠIMEK 1996, str. 11.

³³¹Srov. ZOJA, 2005, str. 59.

³³²Srov. ZOJA, 2005, str. 84.

mocí nad svými dětmi, zatímco práva matek prakticky neexistovala. Spolu s právem muže rozhodovat o všem, co se týče dětí, musel také plnit povinnost se o ně starat a hradit jejich životní náklady³³³.

Vzhledem k tomu, že až do počátku 19. století byly představy o plození dětí nejisté, musely být vytvořeny kulturní normy, jež upravovaly vztahy mezi otcem a dětmi. Předpokládalo se, že z muže vychází při sexuálním styku se ženou mikroskopický človíček, jenž dorůstá v těle matky. Otec byl stvořitelem, který dává dítěti duši, zatímco matka pouhou nádobou. Tato teorie kompenzovala nejistotu pramenící z toho, že dítě porodila matka a role otce byla nejasná. Muži patriarchálním řádem získali mnoho privilegií, mezi něž patřilo právo na kontrolu sexuality své ženy a hrdost živitele rodiny. Tím bylo otcovství zakotveno do struktury společnosti³³⁴. Podobně také Friedman poukazuje na starořecké přesvědčení, že skutečným rodičem dítěte je otec, zatímco matka je brázdou, do níž je pouze třeba zasít sémě³³⁵. Nebezpečí individualismu bylo zmenšováno tím, že se otci udělovaly stále větší počty a vnitřní nejistota se zakrývala pancířem autority³³⁶. Obdobně také podle Jonese je víra v otcovství založena na dedukci, jež ospravedlňuje společenský řád a tvrdě postihuje ty, kteří tento pořádek vystavují riziku³³⁷.

Pro patriarchální společnost byl příznačný nezájem otce o děti, jelikož výlučná péče o malé dítě příslušela matce. Začátek života se tedy odvíjel téměř bez zkušenosti s otcem³³⁸. Otec se stal takřka neviditelným, neboť byl silně veden k identifikaci se společenskými institucemi, a vztah k dětem musel budovat záměrně, což snižovalo spontaneitu jeho vyjadřování³³⁹. K potvrzení svého postavení potřeboval muž-otec autoritu, jež působí nejenom navenek vůči jiným mužům, ale také směrem dovnitř vůči své rodině. Kvůli obavám z možné ztráty výlučné pozice muži potlačovali neautoritativní složky své osobnosti a vytvářeli si vnitřní štít, jenž bránil přirozené komunikaci³⁴⁰.

V období renesance a reformace došlo k rozmachu měst, zvýšené mobility obyvatel, rozvoji ekonomické a intelektuální činnosti, což vytvořilo nové podmínky pro fungování rodiny a roli otce v ní. Až do 20. století posiluje patriarchální nukleární rodina na úkor širších příbuzenských vazeb a otcovská autorita si drží své místo. Protestantismus posílil maskulinní atmosféru, neboť podporoval aktivní, střízlivý a cílevědomý život, v němž být mužem znamenalo mít výhodnější pozici. Zdůrazňování svobody spojené s mužským typem etiky vedlo k sekularizaci veřejného života, což paradoxně

³³³Srov. SEDLÁČEK, L., PLESKOVÁ, K. *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí, 2008, str. 24.

³³⁴Srov. SCHWANITZ 2009, str. 29-31.

³³⁵Srov. FRIEDMAN 2003, str. 27.

³³⁶Srov. ZOJA 2005, str. 80.

³³⁷Srov. JONES 2008, str. 125.

³³⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 160.

³³⁹Srov. ZOJA 2005, str. 67.

³⁴⁰Srov. ZOJA 2005, str. 81.

podkopalo základy otcovské autority založené na metafyzice³⁴¹.

Otcovská role čerpala nadále autoritu z faktu, že muž byl živitelem rodiny, jelikož uplatnění žen na trhu práce bylo malé a neposkytovalo příjem, jenž by pokryl náklady na obživu. Otec byl zodpovědný za rodinu jako celek, ale byl v rodině fyzicky nepřítomný, a kromě své zodpovědnosti za výdělečnou aktivitu neměl žádnou specifickou oblast výchovy, v níž by se podílel na péči o děti³⁴².

V závislosti na stupni průmyslové rozvinutosti lze ve společnosti identifikovat tři typy otcovství. Prvním je tradiční model zemědělských kultur, v nichž je role otce spjata symbolicky s náboženstvím. Muž-otec je fyzicky přítomen na činnostech rodiny a děti se s ním mohou ztotožnit jako se vzorem. Oproti tomu otec v industriální společnosti tráví většinu času mimo domov, ale jeho přítomnost a autorita jsou zprostředkovány skrze matku. Současná postindustriální společnost deinstitucionalizuje roli otce tím, že zpochybňuje adekvátnost výše uvedených vzorů a umožňuje mužům angažovanost v privátní sféře³⁴³.

I v současnosti jsou muži společností a svým okolím viděni více jako finanční nežli přímí zaopatřovatelé svých dětí. Ale jak již bylo řečeno, spolu s rozměňováním striktních genderových rolí se mění také pozice a funkce otce v rodině, jak ukáží v následující části.

6.2.2 Trendy otcovství v současnosti

Vzhledem k tomu, že pojmy otec a matka jsou sociálně konstruovány, nesou důležité významy pro sebepojetí jedince. S biologickým aktem plození je spjata kulturní interpretace, z níž je odvozován pevný a spolehlivý zdroj identity³⁴⁴. Sociální identita muže je v dospělosti definována kromě práce také statusem otce³⁴⁵. Představa o tom, jakým způsobem by se měl muž, pokud se stane otcem, podílet na zabezpečení dětí, není tak jednoznačná jako v dobách, kdy mužům náleželo výhradní právo na uplatnění se ve veřejné sféře práce.

Badinterová se domnívá, že v dnešní době nelze pořídit obraz typického otce. Mnoho otců bydlí společně s matkou svých dětí, ale je stále více těch, kteří žijí jinde, jsou rozvedeni nebo odloučeni³⁴⁶. Muži pronikají do sféry péče o rodinu pomaleji a v menším množství, v porovnání s ženami, které jsou jim na pracovním trhu rovnocenným

³⁴¹Srov. ZOJA 2005, str. 151-154.

³⁴²Srov. DUDOVÁ, R. *Paradoxy otcovství po partnerském rozchodu: pravidelná výjimečnost a nepřítomná přítomnost*. In *Vztahy, jazyky, těla. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*. Praha: FHS UK, 2007, str. 143.

³⁴³Srov. CASTELAIN-MEUNIER, CH. *The Place of Fatherhood and the Parental Role: Tensions, Ambivalence and Contradictions*. In *Current Sociology*, 3/2002, Vol. 50(2), str. 189.

³⁴⁴Srov. SHILLING 1993, str. 178.

³⁴⁵Srov. ŠMÍDOVÁ 2008, str. 56.

³⁴⁶Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 160.

soupeřem. Nechuť mužů k převzetí pečovatelské role vidím do značné míry v přetrvávání vzoru muže-patriarchy, který s výchovou dítěte nemá „přirozeně“ nic společného. Podporu lze najít v názoru, že „od přírody neexistuje žádný blízký vztah mezi mužem a jeho dětmi“³⁴⁷, což nadále posiluje otce v tom, aby se neangažovali ve výchově dětí. Muži se často odkazují na fakt, že ani v přírodě se samci nestarají o svá mláďata, čímž účelově opomíjejí řadu druhů, u nichž je takové chování běžné³⁴⁸. Deduktivně je odvozen zákon, že pouze mateřská láska, kterou je žena instinktivně vybavena, umožňuje zaopatření malého dítěte. Existence lásky otcovské je popírána, což nechťic dokazuje tvrzení Schwanitze, v němž odsuzuje srovnávání základu mateřské a otcovské lásky³⁴⁹. Je podle něho nesmyslné, když si ženy „hýčkají představu, že otcové jsou již ze své podstaty částečné matky“.³⁵⁰ Mnohé výzkumy však dokazují, že pokud jsou muži v roli primárního pečovatele³⁵¹, rozdíl ve schopnostech starat se o děti je velmi malý (kromě kojení)³⁵². Pokud se oprostíme od názoru, že muži o děti pečovat nemohou, vidíme, že roli mámy, bez ohledu na její pohlaví, se učíme „za pochodu“. Muž i žena se do ní postupně vpravují, což je do značné míry otázkou příležitosti, a nebo společenského tlaku. Otcové se umí o děti starat stejně dobře a podobně jako matky³⁵³.

S přihlédnutím ke krizi mužské identity, jejímuž zmapování byla věnována podkapitola 5.3, lze shodně s Fafejtou napsat, že podoba otcovství a mužství se destabilizuje. Současní otcové nemohou čerpat z jednoznačných a prověřených vzorů otcovství, ale musí své otcovství individuálně budovat. Není dopředu jasné, jak správný otec vypadá a co má dělat, záleží proto mnohem více na mezilidských vztazích, zejména s matkou dětí³⁵⁴. Tak jako se mění vztahy mezi muži a ženami, mění se i postavení a role otců a matek. V současné postindustriální rodině vývoj nových způsobů uspořádání a oddělení reformuluje otcovská privilegia a pojetí otce jako vládce domu³⁵⁵. Přesto společnost předpokládá, že schopnost vychovávat dítě si každý osvojí v průběhu socializace, bez ohledu na zpretrhanost mezigeneračních vazeb, malé množství rodičovských vzorů a různorodost podmínek, v nichž rodiny fungují³⁵⁶. V dalších částech práce se proto budu zabývat dvěma odlišnými typy otcovské role – periferním

³⁴⁷SCHWANITZ 2009, str. 33.

³⁴⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 68.

³⁴⁹Srov. SCHWANITZ 2009, str. 47.

³⁵⁰SCHWANITZ 2009, str. 51.

³⁵¹Primární pečovatel je osoba, která se nejvíce stará o uspokojování potřeb dítěte.

³⁵²Srov. ŠMÍDOVÁ 2008, str. 15.

³⁵³Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 166-167.

³⁵⁴Srov. FAFEJTA, M. *Angažované a periferní otcovství – dvě strany téže mince* [online]. [cit. 10. březen 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46685080-angazovane-a-periferni-otcovstvi-dve-strany-teze-mince>>.

³⁵⁵Srov. CASTELAIN-MEUNIER 2002, str. 185, 190.

³⁵⁶Srov. VONDRÁČKOVÁ, E. *Pozitivní rodičovství*. In *Rodina na prahu 21. století*. Sborník příspěvků z V. konference o rodinné politice. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010, str. 9.

a angažovaným otcovstvím.

6.2.2.1 Periferní otcovství

Problematika periferního otcovství se odvíjí od skutečnosti, že otcovství již v sobě nese jasný společenský závazek, ale závisí více na dobrovolnosti. Jak píše Fafejta, otcovství přestává být dopředu daným normativním očekáváním, ale stává se dobrovolným závazkem, což nemá pouze pozitivní důsledky. Být otcem nemusí znamenat být pouze živitelem, což vyvolává otázky, co je tedy náplní muže v rodině. Nejistota může vést k častějšímu selhání v roli manžela a vyšší rozvodovosti³⁵⁷. Vzhledem k tomu, že po rozvodu zůstávají ve většině případů děti ve výhradní péči matky, je vztah s otcem značně omezen. Badinterová uvádí, že takřka třetina rozvedených otců své děti nevidá a obdobný počet mužů na své děti finančně nepřispívá³⁵⁸.

Vysvětlení nabízí ve svém výzkumu Dudová, podle níž muži ztrácejí motivaci podílet se na zajištění bývalé rodiny. Existují muži, kteří se o své děti nestarají a nestojí o kontakt s nimi, protože nemají zájem, ale také ti, u nichž se nezájem zvyšuje až po rozvodu. V době, kdy muž plnil roli živitele, byla jeho přítomnost a autorita zprostředkovávána dětem díky matce. Muž do značné míry chápal pracovní čas jako čas rodičovský, neboť se jím podílel na fungování rodiny. S rozpadem jednoty rodičovského páru mizí zpravidla zprostředkování významu otce. Muž je pro děti nepřítomný jak fyzicky, tak symbolicky. Matka již nezastupuje otce v nepřítomnosti, ale vystupuje pouze sama za sebe. Tím, že matky přestávají prezentovat význam peněz od otce, zvyšuje se neochota tyto finance poskytovat. Teoreticky by i po rozvodu měl muž zůstat živitelem svých dětí, jenže ty patří nyní do domácnosti matky, s níž je zpravidla v konfliktu. Proto je pro muže obtížné přispívat na chod odcizené rodiny, navíc pokud není oceněn jeho přínos³⁵⁹.

Matky mnohdy nechtějí ustoupit ze své pozice pečovatelky, neboť z ní plyne společenské uznání. Odrazují otce ve snaze angažovat se, bojí se příliš silného pouta mezi mužem a dítětem, na které by mohly žárlit³⁶⁰. „Ženy často poukazují na to, že muži moc dobří vychovatelé nejsou a že nedokážou k dětem přistupovat s patřičným citem.“³⁶¹ Tato snaha žen bránit své tradiční postavení v péči o dítě je nazývána jako „maternal gate-keeping“, což vyjadřuje pozici matky-strážkyně³⁶².

³⁵⁷Srov. FAFEJTA, M. *Deinstitutionalizace mužství a otcovství* [online]. [cit. 11. březen 2011]. Dostupná na: <ivris.fss.muni.cz/rodina/abstract/Fafejta_Martin.rtf>.

³⁵⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 163.

³⁵⁹Srov. DUDOVÁ 2007, str. 143-144.

³⁶⁰Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 171.

³⁶¹POLI, O. *Srdce táty*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, str. 7.

³⁶²Srov. FAFEJTA, M. *Angažované a periferní otcovství – dvě strany téže mince* [online]. [cit. 10. březen 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46685080>>.

Periferní otcové mají po odchodu z rodiny pouze omezený kontakt se svými dětmi a nepodílejí se na jejich výchově. Nemyslím si, že je namístě uvažovat o tomto typu otcovství v rámci rodiny, která funguje podle tradičního vzoru, neboť zde je otec přítomen alespoň symbolicky. Periferní otcovství neposkytuje mužům kladné sociální ohodnocení, které by podporovalo významnost role otce v rámci sebepojetí. Také pro děti je vzhledem k dlouhodobé odloučenosti obtížné přijmout otce za vzor. Ve společnosti však posiluje i role otce-pečovatele, o níž pojednává následující část.

6.2.2.2 Angažované otcovství

Krom toho, že roste zapojení mužů v rámci párové rodičovské péče, postupně se zvyšují také počty rozvedených mužů, kteří mají své děti ve výhradní nebo střídavé péči³⁶³. Aktivního otce si mnoho lidí představí v tradičním smyslu jako tátu, který vezme o víkendu děti na výlet, zatímco maminka vaří oběd³⁶⁴. Taková domněnka je však značně okleštěná a nevyhovující. Pod pojmem angažované, případně aktivní, otcovství se skrývá role muže, jenž kromě tradiční funkce živitele plní také úlohu pečovatele, a to bez ohledu na to, zda ji vykonává sám nebo dílem s matkou. Také se může jednat o otce, kteří si zcela vyměnili genderové role a převzali na sebe starost o chod rodiny, zatímco matka celodenní prací vydělává peníze.

Nové pojetí otcovství je redefinováno s ohledem na vazbu, jež muže poutá k dětem. Závisí však na ženě, včetně způsobu, jakým má otec svoji roli naplňovat³⁶⁵. Někdy to mohou být právě ženy, kdo lpí na osvědčeném rozdělení rolí a jsou rády zabezpečeny úspěšným mužem, jenž garantuje status také jí. Pečovatelské otcovství je spjato s genderově vyrovnanými partnerstvími, v nichž jsou role sdíleny oběma partnery³⁶⁶. Na trhu existuje řada publikací, jež propagují prospěšnost zapojení mužů do péče o malé dítě. Přestává platit dogma 60. a 70. let, že pouze pečující a kompetentní matka je klíčovou osobou pro úspěšný sociální, emocionální a rozumový vývoj dítěte. V 80. letech nastává posun od tradičního muže, jenž se angažuje především v práci a v rodině spíše není, k takzvanému „novému otci“³⁶⁷. *„Otec již není tím, kdo primárně zajišťuje rodinu ekonomicky, kdo uplatňuje kontrolu a dohled nad staršími dorůstajícími dětmi, ale někdo, kdo v rodině zastává roli více, kdo má místo v přímé péči o dítě v jednotlivých obdobích jeho života – od narození až po dospělost.“*³⁶⁸

³⁶³Srov. FAFEJTA, M. *Deinstitutionalizace mužství a otcovství* [online]. [cit. 11. březen 2011]. Dostupná na: <ivris.fss.muni.cz/rodina/abstract/Fafejta_Martin.rtf>.

³⁶⁴Srov. SEDLÁČEK, PLESKOVÁ 2008, str. 8.

³⁶⁵Srov. CASTELAIN-MEUNIER 2002, str. 190.

³⁶⁶Srov. SEDLÁČEK, PLESKOVÁ 2008, str. 8.

³⁶⁷Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině: demokratizace soukromé sféry*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999, str. 18.

³⁶⁸MAŘÍKOVÁ 1999, str. 19.

Muži, kteří jsou aktivní nebo o větším zapojení do péče uvažují, se však potýkají s několika stereotypy, jež čerpají z tradičního genderového uspořádání. První předpoklad, podle něhož muži nedokáží zejména o malé dítě pečovat, byl již zmíněn výše. Prostřednictvím výzkumů bylo také dokázáno, že dítě je schopno vytvořit si vazbu na pečující osobu bez ohledu na její pohlaví, aniž by byla ovlivněna kvalita tohoto pouta. Také předpoklad o instinktivní mateřské péči byl překonán názorem o větší důležitosti nácviku a každodenní praxe. Stejně jako najdeme zvířecí druhy, u nichž se o mláďata stará samec nebo oba rodiče, i v jiných lidských kulturách nalezneme podobné rozdělení rolí³⁶⁹. Fafejta upozorňuje na neméně významný problém, který mužům preferujícím angažovanost v rodině hrozí. Pokud žena podřizuje svůj pracovní čas potřebám dětí, je to vnímáno jako samozřejmé. Stejně chování u mužů bývá interpretováno jako projev neschopnosti a neloajality vůči zaměstnavateli³⁷⁰. Muž pečující o dítě je také vystaven časté kontrole ostatních žen, jelikož není považován kvůli svému pohlaví za kompetentního pečovatele³⁷¹.

Protože v obecném povědomí přežívá jako hlavní oblast realizace otcovské role úspěch v zaměstnání, muži, kteří přebírají zčásti ženskou genderovou roli, jsou nuceni tuto volbu před společností legitimizovat³⁷². Jestliže aktivní otcovství vychází ze svobodné volby, poskytuje muži uspokojení³⁷³. Proto je také silným prvkem identity, k němuž svou mužnost může odkazovat. Přestože vykonává činnosti připisované ženskému genderu, je pro děti autoritou a cítí se být hlavou rodiny³⁷⁴. Aktivní pojetí otcovské role koresponduje s konceptem androgynie, podle něhož je propojování mužských a ženských projevů žádoucí a prospěšné.

6.2.3 Vliv otce na identitu syna

Podle výzkumů zaměřených na význam otce v rodině, děti vychovávané bez mužského elementu zaostávají ve vývoji sociálních vazeb, což má negativní vliv na pozdější schopnost založit funkční partnerský vztah³⁷⁵. Poli se domnívá, že v rodinách bez otce postrádají děti morální vzor, který by je povzbuzoval, aby se nebály pravdy, spravedlnosti a odříkání³⁷⁶. Díky přítomnosti otce objevuje chlapec jiný způsob chování

³⁶⁹Srov. SEDLÁČEK, PLESKOVÁ 2008, str. 18-22.

³⁷⁰Srov. FAFEJTA, M. *Angažované a periferní otcovství – dvě strany téže mince* [online]. [cit. 10. březen 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46685080-angazovane-a-periferni-otcovstvi-dve-strany-teze-mince>>.

³⁷¹Srov. ŠMÍDOVÁ 2008, str. 53.

³⁷²Srov. ŠMÍDOVÁ 2008, str. 56.

³⁷³Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 161.

³⁷⁴Srov. ŠMÍDOVÁ 2008, str. 59.

³⁷⁵Srov. SÚCHÝ, A. *Muži močící v sedě*. *Psychologie dnes*. 9/2010, str. 24.

³⁷⁶Srov. POLI 2010, str. 144.

a řešení problémů, což přispívá k rozvoji jeho nezávislosti³⁷⁷. Nedostatek otcovského zájmu synovi zabraňuje, aby se s ním ztotožnil a dospěl k vlastní mužské identitě³⁷⁸. Syn potřebuje vědět, že ho otec respektuje a někdy obdivuje³⁷⁹. Podpora modelu jednostranné mateřské péče, který ospravedlňuje vyloučení otce z ošetřování dítěte, vede k posílení protofeminity na úkor ztotožnění se s otcem³⁸⁰. Pokud chlapec v rodině nepřichází do kontaktu s otcem, bez ohledu na to, zda s rodinou žije nebo nikoli, nemá od koho se učit zvládání mužské role. Nachází si jako náhradní vzory různé přehnané machos, které mu podsouvají média, postrádá přirozenou autoritu a má potřebu viditelně potvrzovat své mužství³⁸¹. Krom toho, že otec je identifikačním modelem pro syna, je také zdrojem odlišné stimulace dítěte, což je pro něj výhodné³⁸². Muži si s dětmi hrají jiným způsobem, podporují temperament a provokují, kdežto ženy spíše děti uklidňují³⁸³. Muž věnuje i při aktivitách s velmi malým chlapcem pozornost jeho virilitě – má tendenci si s ním déle hrát a povzbuzovat chlapské projevy jako samostatnost a zkoumavost³⁸⁴. Otec podporuje v dítěti schopnost čelit problémům a nemít strach ze života, i když s sebou nese občas nevyhnutelnou bolest a trápení³⁸⁵.

Biddulph rozlišuje tři fáze chlapeckého věku. První probíhá od narození do šesti let věku a chlapec v tomto období náleží především matce. V tomto období by měla být chlapci zprostředkována zkušenost, že život je příjemný a laskavý. V druhé fázi do čtrnácti let se chlapec stále více obrací k otci, potřebuje jeho pozornost a čas. Učí se od něho různé schopnosti a dovednosti a ve svém mužství se cítí bezpečný a jistý. V případě, že není vlastní otec k dispozici, hledá chlapec ve svém okolí jiné mužské vzory. Poslední fází je věk od čtrnácti let do dospělosti, v níž chlapec potřebuje podněty od ostatních dospělých mužů³⁸⁶. Tento přístup dle mého názoru příliš čerpá z tradičních východisek, když opomíjí pozitivní roli otcovské výchovy v raném věku.

V zapojení mužů do péče o dítě lze vidět významné změny. První spočívá v tom, že výkon rodičovské role „na plný úvazek“ se otevřel také mužům a zviditelňuje se. Přestože se muži více identifikují s dominantní představou živitele, vzrůstá tlak na jejich zapojení do výchovy alespoň ve volném čase. Druhý prvek vychází z podpory tradičních maskulinních vlastností díky odlišným typům her, v jejichž rámci se muži dětem věnují. Chlapci si mohou být více jisti svou identitou díky ztotožnění se s otcem,

³⁷⁷Srov. YABLONSKY, L. *Otcové & synové: O nejnáročnějším rodinném vztahu*. Praha: Portál, 1995, str. 85.

³⁷⁸Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 143.

³⁷⁹Srov. ROHR, MARTOS 2002, str. 73.

³⁸⁰Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 67.

³⁸¹Srov. FAFEJTA, M. *Otcové – vymírající druh* [online]. [cit. 16. únor 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46007680-otcove-vymirajici-druh>>.

³⁸²Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 169.

³⁸³Srov. BIDDULPH, S. *Výchova kluků*. Praha: Portál, 2006, str. 13.

³⁸⁴Srov. BADINTEROVÁ 2005, str. 168.

³⁸⁵Srov. POLI 2010, str. 23.

³⁸⁶Srov. BIDDULPH 2006, str. 12.

který se fyzicky účastní běžných aktivit. Nedochozí však k pouhé reprodukci patriarchálních vzorů, neboť tyto jsou obohaceny právě tím, že muž v rámci rodiny vystupuje z pozice pečovatele, což je v rozporu s tradičním pohledem. Je možné předpokládat, že u takto vychovaných chlapců bude jejich pojetí maskulinity více tolerantní a nezávislé na striktní dělbě genderových rolí.

7 Kapitola 7

Závěr

Mužnost je společenským imperativem a ti, kteří se narodili s mužským tělem, jsou od narození vedeni k tomu, aby tomuto požadavku vyhověli. Přestože muži již nejsou lovci, kteří se spoléhají na fyzický výkon těla a jeho svalů, je pro ně tělesnost vztažnou kategorií, z níž čerpají při budování vlastní identity. Představa ideálního mužského těla stále vychází z tradice, jelikož vyzdvihuje pevné svaly, široká ramena, úzký pas a přiměřenou výšku. Avšak i tento ideál podléhá změnám tím, že média prezentují kromě svalnatých mužů také chlapecká těla nebo muže s depilovaným ochlupením, čímž sbližují maskulinitu s femininitou. Mužské tělo, podobně jako dříve tělo ženské, se stává stále více objektem kontroly, diet, cvičení a cílem chirurgických úprav. Tělo již není neměnnou kategorií, nýbrž je prostředkem sociální prezentace, která souběžně přetváří jeho vzhled. Zaměření pozornosti na muže a jejich tělo vychází z feminismu, který upozornil na samozřejmost, s níž se do té doby k rolím, postavení i tělům mužů přistupovalo. Biologizující přesvědčení, že muži vynikají nad ženami díky struktuře organismu jak fyzicky, tak duševně, v současnosti naráží na výzkumy mozku, které sice dospívají k určitým odlišnostem ve stavbě a funkcích, z nich však nelze vyvodit vyšší schopnosti mužů.

Sebeprosazující, emočně chladné, výkonově a soutěživě zaměřené chování spojované tradičně s mužskou genderovou rolí s sebou nese zdravotní rizika, což podporuje myšlenku, podle níž by neměla být maskulinita vymezována jako neslučitelný protipól femininity. Muži by se neměli bránit projevování citů a vyhledání pomoci. Androgynní charakteristiky jsou pro muže výhodné, jelikož nechávají projevovat rozum i city, toleranci, snižují stresovou zátěž, mají pozitivní vliv na výkonnost a napomáhají k duševní vyrovnanosti.

Vzhledem k tomu, že mužnost je sociálním konstruktem, lze sledovat obsah rolí, s nimiž byla v minulosti spojována, a jakými změnami prošla. Díky feminismu a prosazení žen na trhu práce ztratili muži výsadní postavení ve veřejném životě. Myšlenka,

podle níž brutalita, síla, převaha a násilí byly symbolem mužnosti, získala silnou negativní konotaci. Reakcí mužů na nesoulad mezi zvnitřněným tradičním očekáváním a reálnou situací byl v 80. letech vznik mužského hnutí, které reflektovalo problémy, jež muži v nových podmínkách vnímají. Otázka mužské identity, hledání nových opor maskulinity i obrana tradičních hodnot, to jsou témata, jimiž se stále více zabývají i muži v Česku. Vzhledem k tomu, že sociální identita dospělého muže nejvýrazněji souvisí s pracovním a rodinným statutem, jsou tato témata stěžejní pro mužské iniciativy.

Kromě fyzického těla je práce pro muže, zejména pro ty, kteří se více identifikují s tradičním pojetím maskulinity, hlavním zdrojem identity. Mužnost je spojována se schopností vydělat peníze a zabezpečit svým výdělkem rodinu. Pracovní čas je chápán jako čas rodinný, jelikož se jím muž podílí na chodu domácnosti. Ekonomická aktivita žen však takové uspořádání v praxi oslabila, neboť z muže se stal „pouze“ spoluzivitel, nebo dokonce ten, kdo po narození dítěte zůstal v domácnosti. Muži, kteří považují angažovanost v rodině za odporující maskulinitě, ale jsou ekonomickou situací nuceni vykonávat pečovatelskou roli, se cítí nedostatečně mužní, jelikož je narušena jejich identita. V případě rozvodu se snáze zříkají odpovědnosti za výchovu, kterou přenechávají ženě a ztrácejí kontakt s potomky. Není to však jediný přístup. Výměna rolí nebo rovnoměrná dělba prací bez ohledu na genderové přisouzení je novým rodinným trendem. Mnozí muži z vlastní iniciativy participují na výchově dětí i péči o ně. Nového ideálního muže-otce lze ztotožnit s konceptem androgynie. Muž se nebojí ženských genderových rolí, čerpá svoji mužnost právě ze schopnosti vyrovnat se s novou situací a podporuje v dětech i sobě otevřenost a toleranci. Nejsou ani zcela odmítány tradiční maskulinní charakteristiky, jež otec podporuje zejména u synů, ale jejich význam je transcendován právě tím, že sám muž narušuje genderový stereotyp.

Význam maskulinity a mužských genderových rolí již není jednoznačným protikladem k rolím a vlastnostem žen. Záleží více na individuálním rozhodnutí, jaké role bude muž naplňovat, což vytváří prostor k větší aktivitě i uzavření se v tradičních schématech.

Knižní a časopisecké zdroje

- [1] BADINTEROVÁ, E. *Tudy cesta nevede: Slabé ženy, nebezpeční muži a jiné omyly radikálního feminismu*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2004. 145 stran. ISBN 80-246-0885-5.
- [2] BADINTEROVÁ, E. *XY: O mužské identitě*. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2005. 266 stran. ISBN 80-7185-727-0.
- [3] BAUMANN, Z. *Tekutá modernita*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2002. 344 stran. ISBN 80-204-0966-1.
- [4] BECK, U. *Riziková společnost*. 1. vydání. Praha: Slon, 2004. 431 stran. ISBN 80-86429-32-6.
- [5] BEASLEY, CH. *Gender & Sexuality. Critical Theories, Critical Thinkers*. 1. vydání. London: SAGE Publications, 2005. 293 stran. ISBN 0-7619-6979-9.
- [6] BEDERMAN, G. *Manliness & Civilization: A Cultural History of Gender and Race in United States, 1880-1917*. 1. vydání. Chicago: The University of Chicago Press, 1995. 307 stran. ISBN 0-226-04139-5.
- [7] BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 stran. ISBN 80-85959-46-1.
- [8] BIDDULPH, S. *Mužství: Jak zvládat všechny mužské role*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. 199 stran. ISBN 978-80-7367-209-6.
- [9] BIDDULPH, S. *Výchova kluků*. 1. vydání. Praha: Portál, 2006. 155 stran. ISBN 80-7367-161-1.
- [10] BLY, R. *Železný Jan*. 2. vydání. Praha: Argo, 2005. 278 stran. ISBN 80-7203-659-9.
- [11] BLY, R.; WOODMANNOVÁ, M. *Král Panna*. 1. vydání. Praha: Argo, 2002. 189 stran. ISBN 80-7203-429-4.
- [12] BOURDIEU, P. *Nadvoláda mužů*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000. 145 stran. ISBN 80-7184-775-5.

- [13] BROUK, B. *Lidská duše a sex*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1992. 140 stran. ISBN 80-207-0406-X.
- [14] BRTNÍKOVÁ, M. *Důvěrně o muži, důvěrně o ženě*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1992. 205 stran. ISBN 80-206-0205-4.
- [15] BUCHTOVÁ, B., BOLELOUCKÝ, Z., FUCHS, K. et.al. *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. 1. vydání. Praha: Grada, 2002. 240 stran. ISBN 80-247-9006-8.
- [16] CASTELAIN-MEUNIER, CH. *The Place of Fatherhood and the Parental Role: Tensions, Ambivalence and Contradictions*. In *Current Sociology*, 3/2002, Vol. 50(2). SAGE Publications.
- [17] CONNELL, R.,W. *Gender*. 2. vydání. Cambridge: Polity Press, 2003, 177 stran. ISBN 0-7456-2716-1.
- [18] CONNELL, R.,W. *Masculinities*. 2. vydání. Berkley a Los Angeles: Univerzity of California Press, 2005. 324 stran. ISBN 978-0-520-24698-0.
- [19] DUDOVÁ, R. *Paradoxy otcovství po partnerském rozchodu: pravidelná výjimečnost a nepřítomná přítomnost*. In *Vztahy, jazyky, těla*. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií. 1. vydání. Praha: FHS UK, 2007. 430 stran. ISBN 978-80-903086-6-4.
- [20] DUDOVÁ, R., KRÍŽKOVÁ, A., FISCHLOVÁ, D. *Gender v managementu: kvalitativní výzkum podmínek a nerovností v ČR*. 1. vydání. Praha: VÚPSV, 2006. 120 stran. ISBN 80-87007-32-8.
- [21] EISLEROVÁ, R. *Číše a meč, agrese a láska aneb Žena a muž v průběhu staletí*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 1995. 330 stran. ISBN 80-7106-095-X.
- [22] FAFEJTA, M. *K některým strategiím feministické politiky: dekonstrukce rodové/genderové symboliky*. Sociologický časopis, 2002, vol. 38, No.5.
- [23] FAFEJTA, M. *Operace intersexuálů a právo na sexualitu*. In *Sex... O nás, vás, i vás*. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP. 1. vydání. Olomouc: ČASP, 2010. 159 stran. ISBN 978-8090-4523-1-2.
- [24] FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. 1. vydání. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004. 159 stran. ISBN 80-86768-06-6.
- [25] FEINBERG, L. *Pohlavní štvanci*. 1. vydání. Praha: G plus G, 2000. 173 stran. ISBN 80-86103-32-3.

- [26] FILASOVÁ, K., MLEZIVOVÁ, H. *Jak ideál krásy prezentovaný v médiích ovlivňuje sebepojetí jedince, a jak se projevuje ve vztazích a sexuálním životě*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. 1. vydání. Olomouc: ČASP, 2010. 159 stran. ISBN 978-8090-4523-1-2.
- [27] FRIEDMAN, D.,M. *On. Kulturní historie penisu*. 1. vydání. Praha: Columbus, 2003. 354 stran. ISBN 80-7249-145-8.
- [28] GIDDENS, A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. 2. vydání. Cambridge: Polity Press, 2002. 256 stran. ISBN 0-7456-0932-5.
- [29] GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vydání. Praha: Argo, 1999. 595 stran. ISBN 80-7203-124-4.
- [30] GROGAN, S. *Body image: Psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2000. 184 stran. ISBN 80-7169-907-1.
- [31] GRÖSSINGOVÁ S. *Silné ženy, slabí muži. Od Kleopatry po Wallis Simpsonovou*. 1. vydání. Praha: Brána, 1996. 264 stran. ISBN 80-85946-48-3.
- [32] HÁJEK, M. *Vývoj vybraných oborů vzdělávání z hlediska genderu*. 1. vydání. Praha: Sociologická ústav Akademie věd, 1997. 55 stran. ISBN 80-85950-31-6.
- [33] HARRIS, I.,M. *Messages Men Hear. Constructing Masculinities*. 1. vydání. London: Taylor&Francis, 1995. 217 stran. ISBN 0-7484-0229-2.
- [34] HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1 vydání. Praha: Portál, 2000. 774 stran. ISBN 80-7178-303-X.
- [35] HAUSMANN, J. *Základy mužského šovinismu*. 7. vydání - dotisk. Ústí nad Labem: Reneco, 2000. 90 stran. ISBN 80-902598-5-5.
- [36] HEARN, J. *Men In The Public Eye. The Concruction and deconstruction of public men and public patriarchies*. 1. vydání. London: Routledge, 1992, 292 stran. ISBN 0-415-07620-X.
- [37] HORROCKS, R. *Masculinity in crisis: myths, fantasies, and realities*. 1. vydání, London: The Macmillan Press LTD, 1994. 210 stran. ISBN 0-333-59322-7.
- [38] CHARLES, M., GRUSKY, D.P. *Occupational ghettos. The Worldwide Segregation Of Woman And Men*. 1. vydání. Stanford: Stanford University Press, 2004. 381 stran. ISBN 0-8047-3634-0.

- [39] JANÁČKOVÁ, L. *Intimní chirurgie*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. 1. vydání. Olomouc: ČASP, 2010. 159 stran. ISBN 978-8090-4523-1-2.
- [40] JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 285 stran. ISBN 80-7178-535-0.
- [41] JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. 1. vydání, Praha: Grada Publishing, 2008. 226 stran. ISBN 978-80-247-2284-9.
- [42] JELÍNEK, J. *Biologie a fyziologie člověka a úvod do studia obecné genetiky*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. 223 stran. ISBN 80-7182-138-1.
- [43] JONES, S. Y. *Původ mužů*. 1. vydání, Praha a Litomyšl: Paseka, 2008. 232 stran. ISBN 978-80-7185-895-9.
- [44] KARSTEN, H. *Ženy – muži: Genderové role, jejich původ a vývoj*. 1. vydání. Praha: Portál, 2006. 183 stran. ISBN 80-7367-145-X.
- [45] KEBZA, V. *Chování člověka v krizových situacích*. 1. vydání. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2009. 132 stran. ISBN 978-80213-1971-4.
- [46] KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. 1. vydání. Praha: Academia, 2005. 263 stran. ISBN 80-200-1307-5.
- [47] KICZKOVÁ, Z. *Subjekt – Moc – Rod: Kritické inšpirácie Judith Butler*. In *Vztahy, jazyky, těla*. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií. 1. vydání. Praha: FHS UK, 2007. 430 stran. ISBN 978-80-903086-6-4.
- [48] KOCH, R; NAUMANN, F. *Moderní muž na prahu třetího milénia*. 1. vydání. Praha: Ikar, 1999. 142 stran. ISBN 80-7202-579-1.
- [49] KOUKOLÍK, F. *Lidství. Neuronální koreláty*. 1. vydání. Praha: Galén, 2010. 257 stran. ISBN 978-80-7262-654-0.
- [50] KOUKOLÍK, F. *O vztahu lidského mozku a chování. Strukturální a funkční podklady některých neuropsychiatrických chorob*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. 256 stran. ISBN 80-7184-276-1.
- [51] LIPPA, R., A. *Pohlaví: příroda a výchova*. 1. vydání. Praha: Academia. 2009. 432 stran. ISBN 978-80-200-1719-2.
- [52] MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině: demokratizace soukromé sféry*. 1. vydání. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. 108 stran. ISBN 80-85950-69-3.

- [53] MAŘÍKOVÁ, H. *Proměna rolí muže a ženy v rodině*. In VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E.; MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. 1. vydání. Praha: Open Society Fund Praha, 1999. 171 stran. Bez ISBN.
- [54] MAŘÍKOVÁ, H. *Trh práce a rodičovství*. In *Vztahy, jazyky, těla*. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií. 1. vydání. Praha: FHS, 2007. 430 stran. ISBN 978-80-903086-6-4.
- [55] MONICK, E. *Potence. Mužská agrese jako cesta k duši*. 1. vydání. Brno: Emitos, 2010. 118 stran. ISBN 978-80-87171-13-4.
- [56] MOORE, R., GILLETTE, D. *Král, válečník, kouzelník, milovník aneb O mužské psychice*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny 2001. 139 stran. ISBN 80-7106-444-0.
- [57] MORGAN, D. H. J. *Discovering Men*. 1. vydání. London: Routledge, 1992. 231 stran. ISBN 0-415-07622-6.
- [58] MURPHY, R., F. *Umlčené tělo*. 1. vydání. Praha: SLON, 2001. 188 stran. ISBN 80-85850-98-2.
- [59] MURPHY, R., F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vydání-dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 268 stran. ISBN 80-86429-25-3.
- [60] NEDBÁLKOVÁ, K. *Věda jako popkultura aneb Česká sexuologická škola*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. 1. vydání. Olomouc: ČASP, 2010. 159 stran. ISBN 978-8090-4523-1-2.
- [61] OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 176 stran. ISBN 80-7178-403-6.
- [62] PETERSEN, A. *Unmasking The Masculine: 'Men' and 'Identity' In A Sceptical Age*. 1. vydání. London: SAGE Publications, 1998. 151 stran. ISBN 0-7619-5013-3.
- [63] PLHÁKOVÁ, A. *Novější psychoanalytické teorie femininity*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. 1. vydání. Olomouc: ČASP, 2010. 159 stran. ISBN 978-8090-4523-1-2.
- [64] POLI, O. *Srdce táty*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 151 stran. ISBN 978-80-7195-408-8.
- [65] PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství: Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. 2. vydání. Praha: Triton, 2004. 201 stran. ISBN 80-7254-374-1.

- [66] RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2003. 642 stran. ISBN 80-246-0525-2.
- [67] ROHR, R., MARTOS, J. *Cesta divokého muže. Úvahy o mužské spiritualitě*. 1. vydání. Brno: Cesta, 2002. 158 stran. ISBN 80-7295-032-0.
- [68] ROUGHGARDEN, J. *Evolution's rainbow: diversity, gender, and sexuality in nature and people*. 1. vydání. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 2004. 474 stran. ISBN 0-520-24073-1.
- [69] SAFOREK, P. *Gender jako zátěž*. In *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. 1. vydání. Ostrava: FF OU, 228/2006. 174 stran. ISBN 80-7368-174-9.
- [70] SAFOREK, P. *Odolnost a gender*. In PAULÍK, K. et al. *Moderátory a mediátory zátěžové odolnosti*. 1. vydání. Ostrava: FF OU, 2009. 240 stran. ISBN 978-80-7368-635-2.
- [71] SEDLÁČEK, L., PLESKOVÁ, K. *Aktivní otcovství*. 1. vydání. Brno: Nesehnutí, 2008. 60 stran. ISBN 978-80-903228-9-1.
- [72] SHILLING, Ch. *The Body and Social Theory*. 1. vydání. London: SAGE Publications Ltd, 1993. 232 stran. ISBN 80-246-0525-2.
- [73] SCHNEIDEROVÁ, A. *Gender, maskulinita-feminita v roli činitelů ovlivňujících vnímání zátěže*. In PAULÍK, K. et al. *Moderátory a mediátory zátěžové odolnosti*. 1. vydání. Ostrava: FF OU, 2009. 240 stran. ISBN 978-80-7368-635-2.
- [74] SCHWANITZ, D. *Muži. Výzkum živočišného druhu*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2009. 336 stran. ISBN 978-80-7260-212-4.
- [75] SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. 2. revidované vydání. Praha: Maxdorf, 2002. 506 stran. ISBN 80-85912-18-X.
- [76] SUCHÝ, A. *Muži močící v sedě*. *Psychologie dnes*. 9/2010.
- [77] ŠILEROVÁ, L. *Sex, reklama a mladí lidé... Vnímání sexuality v reklamě mladými lidmi*. In *Sex... O nás, vás, i vás. Sborník příspěvků z VI. mezinárodní konference ČASP*. 1. vydání. Olomouc: ČASP, 2010. 159 stran. ISBN 978-8090-4523-1-2.
- [78] ŠIMEK, D. *Otevřená práce*. 1. vydání. Olomouc: UP, 1996. 91 stran. ISBN 80-7067-623-X.
- [79] ŠMARDA, J., BAHBOUH, R., OREL, M. et al. *Biologie pro psychology a pedagogy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. 424 stran. ISBN 80-7178-924-0.

- [80] ŠMÍDOVÁ, I. *Pečovatelská otcovství: Zkušenost a genderové vztahy*. 1. vydání. Brno: FSS MU, 2008, 90 stran. ISBN 978-80-7399-406-8.
- [81] ŠMOLKA P. *Muž a žena – návod k použití*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. 159 stran. ISBN 80-7178-911-9.
- [82] TURNER, B., S. *Equality, a sociological inquiry*. 1. vydání. Chichester: Ellis Horwood Limited, 1986. 143 stran. ISBN 0-7458-0040-8.
- [83] VONDRÁČKOVÁ, E. *Pozitivní rodičovství*. In *Rodina na prahu 21. století*. Sborník příspěvků z V. konference o rodinné politice. 1. vydání. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010. 81 stran. ISBN 978-80-7421-017-4.
- [84] VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. 404 stran. ISBN 978-80-247-1428-8.
- [85] WATSON, J. *Male bodies: Health, Culture and Identity*. 1.vydání. Ballmoor: Open University Press, 2000. 171 stran. ISBN 0-335-19786-8.
- [86] YABLONSKY, L. *Otcové & synové: O nejnáročnějším rodinném vztahu*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. 220 stran. ISBN 80-7178-075-8.
- [87] ZOJA, L. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2005. 308 stran. ISBN 80-7260-145-8.

Elektronické zdroje

- [88] BELL, D., HOLLIDAY, R. *Naked as Nature Intended* [online]. *Body & Society*. Vol. 6 (3-4): 127-140. [cit. 25. únor 2011]. Dostupné na: <socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080229094040.pdf>.
- [89] DUDOVÁ, R. *Noví manažeri: muži v měnicích se organizacích* [online]. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2-3/2004, str. 4. [cit. 11. únor 2011]. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik05_4_2004.pdf>.
- [90] FAFEJTA, M. *Angažované a periferní otcovství – dvě strany téže mince* [online]. [cit. 10. březen 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46685080>>.
- [91] FAFEJTA, M. *Deinstitucionalizace mužství a otcovství* [online]. [cit. 11. březen 2011]. Dostupná na: <ivris.fss.muni.cz/rodina/abstract/Fafejta_Martin.rtf>.
- [92] FAFEJTA, M. *Otcové – vymírající druh* [online]. [cit. 16. únor 2011]. Dostupné na: <<http://fafejta.blog.respekt.ihned.cz/c1-46007680-otcove-vymirajici-druh>>.
- [93] FROZEN, M. *Nejsme machové, ani ufnukánci, říká šéf Ligy otevřených mužů* [online]. 29. 5. 2009 [cit. 17. únor 2011]. Dostupné na: <http://xman.idnes.cz/xman-styl.asp?c=A090528_133626_xman-styl_fro>.
- [94] GARKISCH, D. *Muži pod kudlou: Plastika pro chlapy* [online]. [cit. 11. únor 2011]. Dostupné na: <<http://www.jenpromuze.cz/manual/jak-na-vec/1591-muzi-pod-kudlou-plastika-pro-chlapy?page=0,0>>.
- [95] ŘEHÁČKOVÁ, D. *Konstruování maskulinity v časopisech životního stylu pro muže* [online]. *Sociologický časopis*, 2006. [cit. 27. leden 2011]. Dostupné na: <http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/593_04rehackova15.pdf>.
- [96] ŠMAUSOVÁ, G. *Normativní heterosexuality bez nátlaku k prokreaci* [online]. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2-3/2004, str. 2. [cit. 4. února 2011]. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik05_4_2004.pdf>.

- [97] VODRÁŽKA, M. *Krize politiky jako krize pohlavní mužské identity* [online]. 14.4.2001. [cit. 17. únor 2011]. Dostupné na: <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=115130>>.
- [98] VOHLÍDAOVÁ, M. *Mají muži a ženy v ČR odlišné postoje k práci?* [online]. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 1/2006, str. 26. [cit. 26. únor 2011]. Dostupné na: <www.genderonline.cz/download.php?soubor=17>.
- [99] <http://www.chlapi.cz>
- [100] <http://web.ilom.cz>
- [101] <http://k213.cz>